

SIHHATNAME TÜRÜYLE İLGİLİ BAZI PROBLEM, TESPİT VE DÜŞÜNCELER*

SOME PROBLEMS, DETERMINATIONS AND THOUGHTS ON THE SIHHATNAMA GENRE

Betül SİNAN NİZAM**

Öz

Özellikle küçük bir mecmuada yer alan on iki sıhhatnamenin tespitiyle klasik Türk edebiyatında geniş bir yekûn tutan sıhhatname türünün varlığı ve/veya önemi ortaya konmuş, yıllar içinde çeşitli araştırmacıların çalışmalarıyla sıhhatnameler hakkında geniş malumata ve türün pek çok örneğine ulaşılmıştır. Bununla birlikte tespit edilen bazı metinler türsel birtakım tartışmalara konu edilmiş, bunların bir kısmının sıhhatnamelerle ilişkisi araştırmacılar tarafından yer yer sorgulanmıştır. Bu makalede hem bu metinlerin hem de daha önce tespit edilmemiş, dolayısıyla bugüne kadar tartışılmamış bazı manzumelerin sıhhatname literatürü içindeki konumları etraflıca değerlendirilmektedir. Bunun için öncelikle sıhhat konulu/redifli gazeller, daha sonra müstakil eserler içinde yer alan sıhhatnameler ve son olarak şairlerin kendi hastalıklarından bahsettikleri manzumeler üzerinde durulmuştur. Bu şekilde araştırmacıların da fikirleri ortaya konulup tartışılarak türle ilgili problemler veya istisnai durumlara dikkat çekilmiş, bazı tespit ve düşünceler dile getirilmiştir. Böylece sıhhatname türünün kapsamının etraflıca ortaya konması ve klasik edebiyat içerisindeki genel anlamda tür tartışmalarına az da olsa katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: sıhhatname, hastalık, sağlık, tür, istisnai metinler

Abstract

The existence and/or importance of sıhhatnama genre, which has an extensive coverage in classical Turkish literature, has been determined by ascertaining, in particular, twelve sıhhatnama texts in a small macmua (miscellany). A lot information about the genre and many examples of it have been attained through the studies of different researchers over the years. In addition, researchers have discussed the genres of some ascertained texts and examined their relationship with the sıhhatnamas. This study exhaustively evaluates the status of these texts, as well as some other texts that have not been ascertained and thereby not been discussed so far. Firstly gazals on the theme of health, and also gazals with the redif “sıhhat” (health); secondly sıhhatnamas in specific works; and finally poems in which poets talk about their own illnesses are

* Bu çalışma, sıhhatnamelerle ilgili kaleme aldığım makale serisinin üçüncüsünü oluşturmakta. İlk iki makale yayımlanma aşamasında. Bu nedenle bu iki çalışmaya atıf yapılırken künyeleri belirtilemedi. Makalenin yazımı esnasında nazire yazıcılığı ile ilgili sorduğum soruyu nezaketle yanıtlayan M. Fatih Köksal’a teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul / Türkiye, betulnizam@gmail.com

examined. I draw attention to problematic and exceptional situations within the genre itself, and present some of my thoughts on the genre by discussing other researchers' ideas. In this way, the aim of this study is to explain exhaustively the scope of the sıhhatnâme genre and therefore contribute to the discussions of genre in general within classical Turkish literature.

Keywords: sıhhatnâme, sickness, health, genre, alternative texts

Giriş

Özellikle klasik Türk edebiyatı söz konusu olduğunda tür kavramının, içinde pek çok soru ve sorunu barındırdığı malumdur. Türlerle ilgili pek çok çalışmada araştırmacılar bu soru ve sorunları dile getirmişlerdir. Selim Sırrı Kuru'nun ifadesiyle olasılıkların sınıflandırılması anlamına gelen "tür" edebiyat oyununun önemli kurallarından biri hâline gelse de "her kural gibi yıkılma olasılığıyla bir mum alevi gibi titreyen bir kuraldır"¹. Dolayısıyla yapılan her yeni çalışma, tespit edilen her yeni metin belli bir türün nitelikleri, kapsamı hakkında yeni kuralların/olasılıkların ortaya çıkması anlamına gelir. Üstelik bir türle ilgili yapılan tespitlerin/dile getirilen olasılıkların tartışılarak yeniden değerlendirilmesi bu çalışmalara yeni bir soluk getirmesi ve söz konusu türe farklı açılardan da yaklaşılabilmesine kapı aralaması bakımından yararlıdır.

Bundan hareketle bu makalede sıhhatnâme türüyle ilgili bazı soru(n)lar üzerinde durulmuş ve türle ilgili yeni olasılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarla sıhhatnâme türünün tanımı, özellikleri ve kapsamı deyim yerindeyse adım adım ortaya konmuştur. Bu konuda ilk ve öncü çalışmayı Mehmet Arslan yapmış, araştırmacı tespit edebildiği metinlerden yola çıkarak sıhhatnâme "padişahın hastalıktan iyileşmesini tebrik etmek, bu güzel hadise ve mutlu haber karşısında kendi duygularıyla beraber halkın duygularını da yansıtmak, halkı bundan haberdar etmek ve bu arada padişahın muhtelif veçhelerini övmek gibi birçok gayeye hizmet eden nitelikler taşıyan şiir şeklinde yazılmış [metinler]"² olarak tanımlamıştır. Sonrasında Halûk Gökâlâ ulaştığı yeni metinlerle sıhhatnâmelerin ikinci bir boyutunun olduğunu, şairlerin yalnızca hastalanan kişinin -ki bu sadece padişah olmak zorunda da değildir- iyileşmesini tebrik etmek veya müjdelemek için değil muhatabın şifa bulması dileği ve duasıyla da sıhhatnâme yazabildiğini ortaya koymuştur.³ Tarafımdan yapılan çalışmayla ise sıhhatnâmelerin yine "geçmiş olsun deme" motivasyonu ile yazılmış mektuplar olan iyadetnâmelerle benzerlikleri ortaya çıkarılmış, bu metinlerin ortak kurgu, içerik ve söyleyiş özelliklerine sahip olmalarından dolayı birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.⁴ Öte yandan araştırmacılar yeni sıhhatnâme metinleri tespit etmeye devam etmiş, böylece

1 Selim Sırrı Kuru, "Giriş", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IV: Nazımdan Nesire Edebî Türler (25 Nisan 2008 Bildiriler)*, haz. Hatice Aynur vd., Turkuaz, İstanbul 2009, s. 11.

2 Mehmet Arslan, "Sihhatnâmeler", *Türkler*, XI, (2002), s. 776-790.

3 Halûk Gökâlâ, "Divan Şiirinde Sihhat-nâmeler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XIV, (2006), s. 101-130.

4 Betül Sinan Nizam, "Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetnâme ve Sihhatnâmeler" (yayın aşamasında).

örnekler arttıkça türün kapsam ve işlevi daha kuşatıcı şekilde ortaya konabilmiştir.⁵ Bu makalede ise taramalarım esnasında karşılaştığım ve şimdiye kadar sıhhatnamelerle ilgili çalışmalarda yer almayan ama bir şekilde tartışma konusu olan/olabilecek bazı metinler ele alınacak, bunların sıhhatname literatüründeki konumları üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle sıhhat konulu ve/veya redifli gazellerin, ikinci olarak müstakil eserlerin içinde yer alan sıhhatname manzumelerinin ve nihayet şairlerin kendi hastalıklarını anlattıkları metinlerin bu türün kapsamı dâhilinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ya da nasıl ve ne şekilde ele alınabileceği araştırmacıların fikirleri de belirtilerek tartışılacaktır.

1. Sihhat Konulu Manzume mi Sihhatname mi?

Sihhatnamelerle ilgili makalesinde Halûk Gökalp bazı kaside ve mesnevilerin hastalık ve sıhhat konusunda yazıldığını, bununla birlikte divanlarda “şihhat” redifli gazellere rastlandığını belirtir. Bu gazelerde konu edilen hastalığın genellikle aşk hastalığı olduğunu söyleyen araştırmacı, sıhhatnamelerden ayrı tuttuğu bu “sihhat konulu manzume”lere örnek olarak (Kütahyalı) Rahîmî'nin (ö. 16. yüzyıl) “Ahmed Paşa'nın kasidesine öykünerek yazdığı “şihhat yaraşur” redifli gazeli”ni⁶ göstermiştir. Hakikaten divan şiirinde âşıklık hali olarak şairlerin hasta olduğunu söylediği pek çok gazel bulunmaktadır. Bunlarda âşık kendini sürekli ağlayıp inleyen, vücudunda yaraları olan, solgun ve bitkin/zayıf bir hasta olarak niteler. Bunun yanı sıra genel anlamda sağlıklı olmanın öneminden ya da belirli hastalıklardan bahseden gazeller de yazılmıştır.⁷ Öte yandan Ahmedî (ö. 815/1412-1413 [?]), Necâtî (ö. 914/1509), Münîrî (ö. 927/1520 [?]), Filibeli Vecdî (ö. 1008/1599), Beyânî (ö. 1075/1664-1665), Kâmî (ö. 1136/1724), Şeref Hanım (ö. 1277/1860) ve Cerrah Kâmil Efendi'nin (ö. 19. yüzyıl) gazel biçimindeki sıhhatnameleri⁸ düşünüldüğünde bir gazelin sıhhatname mi sıhhat konulu manzume mi olduğunu ayırt edebilmenin kıstası nedir, sorusu akla gelmektedir. Üstelik Vecdî'nin Filibeli Yeşilzâde Mahmûd Efendi'nin (ö. 987/1579) hastalıktan iyileşmesi üzerine yazdığı gazeli de (G11) “-a şihhat yaraşur” rediflidir. Peki, Gökalp'in verdiği örnekten gidilecek olursa Rahîmî'nin “-a şihhat yaraşur” redifli gazelini de sıhhatname olarak nitelendirmek mümkün olabilir mi?

5 Bahir Selçuk, “Yeni Bir Sihhât-nâme: Şehdî'nin Sultan III. Ahmed Sihhat-nâmesi”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, III/2, (2008), s. 604-616; Betül Sinan Nizam, “Cümleniz Sihhat ile Sağ Olasız: Sihhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

6 Halûk Gökalp, “Divan Şiirinde Sihhat-nâmeler”, s. 103-104.

7 “şihhat” redifli ve/veya konulu bazı manzumeler için bk. Sehî Bey, G18; Edirneli Nazmî, G5651. Sebzi ise bir gazelinde (G351) “za’f” redifini kullanmıştır. Yine bazı şairler çeşitli hastalıklar için manzumeler kaleme almışlardır. Örneğin Filibeli Vecdî'nin (ö. 1008/1599) taunu anlattığı gazeli (G39) bulunmaktadır. Bu durumun bir örneğini de son dönemde “korona” adıyla anılan Covid-19 hastalığı için yazılan manzumeler oluşturmuştur. Husûsî mahlasını kullanan Ozan Yılmaz ve ona nazire olarak Gümânî mahlasıyla Ozan Kolbaş bu hastalığı eğlenceli şekilde ele almışlardır. Şairlerin karantinada yazdıkları şiirler de bulunmaktadır. Bk. Aşki Mustafâ, T28; Nâfî, Md13. Bu arada divanların künyeleri kaynakçada verilmiştir. Alıntı yapılırken transkripsiyon işaretleri korunmuş, neşirde yoksa ilave edilmiştir. Nazım şeklini belirten kısaltmadan sonra gelen ilk sayı manzume, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

8 Bu gazeller hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleniz Sihhat ile Sağ Olasız: Sihhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

Rahîmî 7 beyitlik bu gazelinde (G103) “cism-i dehrüñ cânı”, “cihânuñ cânı”, “âlemüñ sultânı”, “âdemüñ cânı” ve “kerem ülkesinin (Mısır’ının) Yûsuf’u olan sultan” olarak nitelendirdiği muhatabına sıhhatli olması temennisinde bulunur. Son beyitte ise sadece Rahîmî’nin değil tüm cihanın canı olan şaha afiyetin yaraşacağı belirtilir. Gazel bu anlamda Gökalp’in belirttiği gibi Ahmed Paşa’nın (ö. 902/1496-1497) aynı redifli sıhhatnamesini (K32)⁹ hatırlatır. Kullanılan ifadelerin sultan olan sevgiliyi göstermesinin ötesinde bir şahı imlediğini söylemek yanlış olmayacaktır ki nazım şekli ne olursa olsun herhangi bir padişah/şehzade için yazılan tüm sıhhatnamelerde muhatap için benzer ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736) (K7, K76) III. Ahmed (1703-1730), Necâtî (G207) ve Münîrî (TG3) ise adını anmadıkları şah -ki bu bir padişah ya da şehzade olabilir-¹⁰ için “cihânuñ cânı”, “devletlü sultân”, “cân-ı âlem”, “rûh-ı âlem”, “cism-i kevnüñ cânı” ifadelerini kullanırlar. Rahîmî de gazelinde muhatabının ismini zikretmemiş ya da onun kimliği hakkında açık göndermelerde bulunmamıştır. Divanlarda zaman zaman rastlandığı gibi bir başlığa da sahip olmayışı¹¹ gazelin sıhhatname değil sıhhatname konulu manzume olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Ancak klasik sıhhatnameler ile pek çok ortak noktası olan bu gazelin bir sıhhatname metni olarak değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Şairin divanında II. Selim (1566-1574) ve III. Murâd’a (1574-1595) yazılmış kaside ve gazeller olduğu düşünüldüğünde burada iyileşmesi temennisinde bulunulan kişinin bu ikisinden biri olma ihtimali vardır.¹² Üstelik şairin divanındaki gazel şeklindeki tek sıhhatname bu değildir. Rahîmî, divanındaki bir diğer gazelde (G81) yine devrin “Cemşid-i vaqti” olarak nitelendirdiği muhatabına her zaman sıhhat temennisinde bulunur ve hastalıktan kurtulması duasını eder:

Vücüd-ı nâzüküñe yaraşur her lahza şıhhatler
Sa’âdetlü serüñden eksük olmasun sa’âdetler

Rahîmî’nün budur dârüş-şifâ-yı gaybdan derdi¹³

Vücüdüña irüp şıhhat tenüñden¹⁴ gide zağmetler (Rahîmî, G81/1, 5)

9 Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) veya II. Bâyezid (1481-1512) için yazılmış (Bk. Aqm., 11. dipnot). “Der-’iyâdet-i şâh-ı cihân” başlıklı bu kasidenin diğer sıhhatnameler ve/veya iyadetnamelerle ortak noktaları hakkında bk. Betül Sinan Nizam, “Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sıhhatnameler” (yayın aşamasında).

10 Bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleñiz Sıhhat ile Sağ Olasız’: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

11 Örneğin Filibeli Vecdî’nin yukarıda bahsedilen “-a şıhhat yaraşur” redifli gazeli “Merhûm Baba Efendî’ye virilmişdür” başlığını taşır. Gazelde muhataba ağıktan bir gönderme yoktur. Bu arada Vecdî’nin bu sıhhatnamesinin Rahîmî’nin, dolayısıyla Ahmed Paşa’nın sıhhatnamesine benzediğini, bu nedenle Ahmed Paşa’nın kasidesine nazire olarak yazılmış olabileceğini belirtmek gerekir. Şair, Ahmed Paşa’nın kullandığı kafiye sözcüklerini (cihânuñ cânı cânı, sen hâna, sultâna, şeh-i devrâna) kullanır, söylem benzerlikleri de vardır. Ancak Vecdî’nin 5 beyitten oluşan gazeli muhatabın iyileşmesi üzerine söylendiği için son beyitte hamd de içerir. Ayrıca Münîrî (TG226), Beyânî (G95) ve Kâmi’nin (G200) gazel şeklindeki sıhhatnamelerinin de başlıkları olduğu belirtilmelidir.

12 Şairler padişah ve şehzadeler dışındaki kimseler (örneğin şeyh, hoca, vezir vb.) için de “şâh”, “sultân”, “cihânuñ cânı” gibi ifadeleri kullanmışlardır [Bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleñiz Sıhhat ile Sağ Olasız’: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında)]. Dolayısıyla Rahîmî’nin gazelinin muhatabının herhangi bir memduh olma ihtimali de bulunmaktadır.

13 İlgili neşirde ve eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 535 numarada kayıtlı nüshasında bu şekilde yer alan kelimenin “virdi” olması gerektiğini düşünüyorum. Bu şekilde beyit “Rahîmî’nin duası şudur ki vücuduna dârüş-şifâ-yı gaybdan sıhhat ersin, bedeninden hastalıklar gitsin.” anlamına gelecektir. Müstensihthen kaynaklanan bir hata olmalıdır.

14 İlgili neşirde “tenüñde” olarak okunmuştur.

Rahîmî'nin divanında gazel şeklinde yazılmış sihatnamelerin yanı sıra methiyeler de vardır. Şair genellikle kaside nazım şekliyle ele alınan bu konuları (övgü ve sihat temennisi) gazel yoluyla dile getirmesinin nedenini "Nişâni Beg" için yazdığı bir gazelinde açıklar. Buna göre uzun bir kaside yazmaktansa kısa bir şiir (gazel) yazmak daha evladır:¹⁵

Nişâni Beg kapuña 'arz-ı ihlâş-ı 'ubüdiyyet
Kaşâ'id-i *Mutavvel*'den bu şîr-i *Muhtaşar* yegdür (Rahîmî, G83/6)

Bu beyitler şairin sihatname kasidesi yerine bir gazel yazma sebebini ele verir ve söz konusu iki gazelin sihatname olarak değerlendirilmesine Rahîmî'nin bakış açısını göstererek zemin hazırlar. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi gazel şeklinde sihatname yazmayı tercih eden pek çok şair bulunmaktadır.¹⁶ Rahîmî de Ahmedî, Necâtî, Münîrî, Filibeli Vecdî, Beyânî, Kâmî, Şeref Hanım ve Cerrah Kâmil Efendi gibi gazel biçiminde sihatname -üstelik Münîrî gibi 2 gazel yazmıştır- kaleme alan şairler arasında değerlendirilmelidir.

Divanlar tarandıkça benzer redifte yazılmış manzumelere rastlanabileceği malumdur. Zira Filibeli Vecdî ve Rahîmî gibi "-a şihhat yaraşur" redifli gazelleri bulunan şairlerden ikisi de Mihrî Hatun (ö. 917/1512'den sonra) ve Tâcizâde Cafer Çelebi'dir (ö. 921/1515).¹⁷ Tâcizâde 11 beyitten oluşan gazelinde (G41) "cân", "dil mülkinün sulţanı", "şeh-i hüban", "hüsün ilinün hüsrevi", "burhân", "nür-ı dü-çeşm", "âfitâb-ı ʔal'at-ı raşşân", "cânân", "dost" olarak nitelendirdiği muhatabına sağlık temennisinde bulunur:

Küyuñ çü cennet bâğıdır sende seķâmet hoş degül
Cennetde ey nür-ı dü-çeşm insâna şihhat yaraşur (Tâcizâde Cafer Çelebi, G41/5)

Üstelik bu manzume vezin, hayal, motif, kelime kadrosu, kafiye ve redifi bakımından -Vecdî ile Rahîmî'ninki gibi, belki onlardan daha fazla- Ahmed Paşa'nın sihatnamesine benzer. Ahmed Paşa'ya pek çok nazire yazan hatta zaman zaman onu taklit eden¹⁸ Tâcizâde anlaşılan bu gazelini de onun sihatnamesine nazire olarak yazmıştır. Ahmed Paşa'nın kasidesinin aksine bir başlık ve ayrıca açık göndermeler olmamasından dolayı bu kasidenin bağlamı belirlenememektedir. Ancak seçilen hitap sözcüklerinin yanı sıra muhatabın/cananın sürekli sultanlığının/şahlığının ön plana çıkarılması ve adalet, mamur edicilik gibi özelliklerinin anılması gazelin gerçek bir şah -bir padişah ya da şehzade olabilir- için yazıldığını düşündürmektedir.¹⁹

15 Şairin divanında gazel şeklinde yazılmış bir diğer methiye örneği için bk. Rahîmî, G1. Bu gazelin dördüncü beytinden (G1/4) manzumenin, III. Murâd'ın Aydın sancak beyliği esnasında yazıldığı anlaşılmaktadır.

16 Şairlerin gazel nazım şekliyle kaleme aldıkları farklı konular/türler de bulunmaktadır. Örneğin gazel şeklinde yazılmış ıydiyyeler için bk. Neyli (ö. 1161/1748) (G19) ve Kâmî (G33). III. Ahmed'in bayramını tebrik için yazıldığı anlaşılan bu ıydiyyelerden daha önce kısaca bahsetmişim. Bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleniz Sihhat ile Sağ Olasız: Sihhatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında), 8. dipnot.

17 Za'fi-i Gülşeni'nin (ö. 974-978/1566-1571 arası) de "Şân-ı pâk-i Hâzret-i Paşa'ya şihhat yaraşur" nakaratına sahip murabba-ı mütekerriri bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Agm.

18 Tâci-Zâde Ca'fer Çelebi, *Tâci-Zâde Ca'fer Çelebi Divânı*, haz. İsmail E. Erünsal, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 45-49.

19 Yavuz Bayram sehven kaside olduğunu söylediği manzumenin Sultan Bâyezid için yazıldığını düşünmüştür. Bk. Sultân Bâyezid-i Sâni, *Adli Divânı (Divân-ı Sultân Bâyezid-i Sâni)*, haz. Yavuz Bayram, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 22. Cafer Çelebi'nin II. Bâyezid ile yakın ilişkisi

Mihri'nin 6 beyitten müteşekkil gazelinde (G23) ise muhatap tam bir sevgili/güzel şeklinde tasvir edilir. Mihri "şaçı sünbül", "yüzü bedr ay", "ruhu lüle", "lebi hamrâ (ve gönca-leb)", "gözi şehla", "kadi bälâ", "gamzesi ok", "kaşı hem yay", "yüzi gül" olan "şeh-i hüban-ı âlem"e sıhhat yaraştığını söylemektedir. 5. beyitte ise bu eşsiz güzelin "Süleymân-ı zamânun müntehâ cânânesi" olduğu söylenmiştir:

Ol Süleymân-ı zamânun müntehâ cânânesi

Ol semen-simâ güzel havrâya şihhat yaraşur (Mihri, G23/5)

Şairin divanındaki diğer manzumelere bakıldığında "Süleymân-ı zamân" ifadesinin kullanıldığı dört yerde de II. Bâyezîd'in torunu ve Şehzade Ahmed'in (ö. 919/1513) oğlu olan Şehzade Süleymân'ın (ö. 919/1513)²⁰ kastedildiği görülür. Buna göre Şehzade Süleymân için üç kaside (K14-16) ve üç gazel (G79, G150, G205) kaleme alan²¹ Mihri onun yeryüzünde ve Osmanoğulları içinde zamanın Süleymân'ı olduğunu, dolayısıyla emrine insanların ve cinlerin tabi olduğunu (K14/15, K16/10) söyler. Şair yine Eğribük Kasrı'nda -ki Eğribük Amasya'da bulunan köylerden biridir- düzenlenen bezmle ilgili bir gazelinde de (G150) "Süleymân-ı zamân"ın meclis-i hâsından bahseder.²² Dolayısıyla "-a şihhat yaraşur" redifli gazelin de Şehzade Süleymân'ın yakın çevresinden birinin hastalanması üzerine yazıldığı düşünülebilir. Öte yandan gelenekte her padişah için "Süleymân-ı zamân" ya da "Süleymân-salţanat" gibi ifadeler kullanıldığından bahsedilen padişahın II. Bâyezîd, cananesinin, dolayısıyla hasta kişinin Şehzade Ahmed veya Süleymân olması da ihtimal dâhilindedir.

Mihri, divanındaki bir diğer gazelini de (G22) ismini zikretmese de bir "güzel han"ın²³

Sultan'ın Amasya'daki sancak beyliği esnasında defterdarlığını yapmasıyla başlamıştır. Bâyezîd padişah olduktan sonra da onun katındaki itibarı ve ayrıcalığı devam etmiştir. Tâci-Zâde Cafer Çelebi, *Tâci-Zâde Cafer Çelebi Divânı*, s. 8, 12-13. Dolayısıyla bu gazel -gerçekten onun için yazıldıysa- II. Bâyezîd'in şehzadeligi veya sultanlığı esnasında kaleme alınmış olabilir. Ancak Tâcizâde'nin II. Bâyezîd'in şehzadeleri arasındaki taht mücadelelerinde Şehzade Ahmed'i (ö. 919/1513) desteklediği ve onun için bir kaside de yazdığı düşünüldüğünde (Age., s. 14) muhatabın, Şehzade Ahmed olması da mümkün görünmektedir. Burada Münir'in Şehzade Ahmed'in göz rahatsızlığı için yazdığı gazel şeklindeki sıhhatnamesi (TG226) de hatırlanmalıdır. Bu gazel hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleliz Sihat ile Sağ Olasız": Sihatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında).

20 Şehzade Süleymân, kardeşi Alâüddin'le birlikte 918 zilkadesinde (Ocak/Şubat 1513) Memluk topraklarına kaçarak oradan Kahire'ye gitmiş, Safer 919'da (Nisan/Mayıs 1513) da taundan ölmüştür. Bk. İsmail Hakkı Unzuçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 249, 2. dipnot.

21 Mehmet Arslan, *Mihri Hâtuñ Divânı*, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2007, s. 110-112.

22 Şairin, Şehzade Süleymân'ın Eğribük'teki meclislerinden bahseden bir diğer manzumesi için bk. Mr3.

23 Didem Havlioğlu, türünün sıhhatname olduğuna değinmeden bu gazelden bahseder. Araştırmacı "Şahn-ı şihhatde güzel hanumla şöbet yaraşur" dizisindeki "güzel hanum" ifadesini "lovely woman" yani "güzel kadın/hanım" olarak çevirir ve gelenekte sevgilinin hasta olarak betimlenmesinin yaygın olmadığından yola çıkarak gazelin, kadınların da bulunduğu/kadınlarla sohbet edilen gerçek bir hasta ziyaretini anlatabileceğini söyler. Bu nedenle gazelde muhtemelen "harem'den bahsedildiğini düşünür. Ona göre şair muhatabını -ki az sonra değinileceği gibi bu bir şehzadedir- haremde ziyareti esnasında gazeli sunmuştu ve bu mekân Mihri'nin toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etmesinde -meclis ve sevgiliden bahsetmesi yönüyle şiir geleneğinin sınırları içerisinde kaldığı için meşru bir görünüm arz ederek- işlevseldir. Didem Havlioğlu, *Mihri Hatun-Perfomance, Gender-bending and Subversion in Ottoman Intellectual History*, Syracuse University Press, Newyork 2017, s. 67-68, 70. Hasta ziyareti esnasında sıhhatname sunmanın bir âdet olduğu bilinmekle birlikte [Bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleliz Sihat ile Sağ Olasız": Sihatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında)] bu ifadenin bir kadını değil bir şahı imlediği açıktır. Dolayısıyla gazelden bu eylemin özellikle haremde gerçekleştiğinin anlaşıldığı kesin olarak söylenemez.

sihhate kavuşması temennisini dile getirmek için yazmıştır. Şair “yaraşur” redifine²⁴ sahip 8 beyitlik gazele tebe tutulduğu anlaşılan muhatabının mübarek zatına ve temiz bedenine her zaman sihat ve rahat yaraşacağını söyleyerek başlar. Mihrî klasik sihatnamelerde olduğu gibi bu hastalığın memduha değil düşmana yaraştığını dile getirir:²⁵

Teb niçün ıtar seni ıtsun raķib-i kâfiri
Saña sıhhatler ‘adûña renc ü zillet yaraşur (Mihrî, G22/4)

Birkaç beyit boyunca düşmana beddua eden şair muhatabına her zaman işret ve sohbetin yaraştığını söylemeyi de ihmal etmez. Bu durum şairin divanında meclisleriyle anılan Şehzâde Süleymân’ı akla getirir. Zaten 7. beyitten muhatabın bir şehzade olduğu anlaşılmaktadır. Burada muhatabın özellikle annesine bağışlanması duası Mihrî’nin sihatname yazan diğer şairlerden farkını ve Havlioğlu’nun da belirttiği gibi²⁶ bir kadın olarak bakış açısını ortaya koyar:

Hak bağışlasun İlahî seni ol vâlideñe
Kim anuñ bir dânesisin saña rif’at yaraşur (Mihrî, G22/7)

Şairin son beyitte karşılaştığı için hamd ettiği ve kendisine erkân-ı devletin yaraşacağını söylediği bu şehzadenin Şehzade Ahmed olma ihtimali de vardır.²⁷ Aynı dönemde Amasya’da yaşayan bir diğer şair Münîrî de gazel şeklindeki sihatnamesinde (TG3) muhatabının tebe tutulmasından bahsetmektedir.²⁸ Dolayısıyla Mihrî, Münîrî ve Tâcîzâde Cafer Çelebi’nin sihatnamelerinin aynı şahsın aynı hastalığı üzerine yazılma ihtimali dile getirilmelidir.

Burada sadece “şihhat” redifli gazellerden de bahsetmek gerekir.²⁹ Zira bunlardan bazılarının sihatname olarak değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Örneğin Sehî Bey’in “şihhat” redifli gazeli (G18) âşık-maşuk arasındaki ilişkiyi bir başka deyişle âşıklık hâllerini ele alırken Bursalı Rahmî’nin (ö. 975/1567-1568) “-a şihhat” redifli gazeli (G21) şairin tebe tutulmuş muhatabına şifa temennisini içerir. Rahmî 5 beyitlik manzumesine “cânân”, “sulţân”, “meh-i

24 Kara Fazlî’nin (ö. 971/1564) de “yaraşur sulţânım” redifli bir sihatnamesi (Kt3) bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleliz Sihhat ile Sağ Olasız’: Sihhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

25 Klasik sihatname ve iyadnetmelerdeki bu tarz ifadeler için bk. Betül Sinan Nizam, “Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadnetname ve Sihhatnameler” (yayın aşamasında).

26 Didem Havlioğlu, *Mihrî Hatun*, s. 69. Havlioğlu’nun, bu gazelin haremde sunulduğuna dair düşüncesinin bir nedeninin de “vâlide” sözcüğü olduğu belirtilmelidir. Ona göre gazelin gizli muhataplarından biri şehzadenin annesidir ve bu durum ziyaretin haremde gerçekleştiğini gösterir. Bk. *Age.*, s. 70.

27 Havlioğlu’na göre gazel Şehzade Ahmed için yazılmıştır. Bk. *Age.*, s. 70.

28 Bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleliz Sihhat ile Sağ Olasız’: Sihhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

29 Şimdiye kadar tespit edilebilmiş “şihhat” redifli tek sihatname Üsküdarlı Aşkı’nin (ö. 984/1576) (KMs41) kasidesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Agm. Burada Zaifî’nin (ö. 964/1557) *Sergüzeştname* adlı eserinin içinde yer alan kurgusal aşk hikâyesinde ‘İşkî adlı aşığın hasta sevgilisine yazdığı mesnevi şeklindeki mektubun -ki bu da sihatname ve iyadnetname örneği olarak tespit edilmiştir- “-a şihhat” redifli ve 5 beyitten oluşan bir gazelle bitirildiği de belirtilmelidir. Burada sevgilinin şifa bulması için dua edilir. Bu nedenle bu mektubun sonunun ayrıca bir duaname özelliği taşıdığı söylenebilir. Türler arası ilişkilere aşağıda tekrar değinilecektir. Söz konusu bu metin için bk. Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Sergüzeştüm Güzel Hikâyetdür’ Zaifî’nin Sergüzeştname’si*, İSAM, İstanbul 2013, s. 196-200.

tâbân”, “âfet-i devrân” olarak nitelendirdiği muhatabının iyileşmesi için canını bile vereceğini, kendisinin sağlığının hiç önemli olmadığını söyleyerek başlar. Benzer bir söylem Süheylî (Md5) ve Nebzî'nin (39) sıhhatnamelerinde de bulunur.³⁰ Şair bundan sonra muhatabının iyileşmesi için kader/kaza kasabının koç burcunu kurban ettiğini söyler ki sıhhatnamelerde şair ve/veya halkın hastanın iyileşmesi için adaklar adayıp kurbanlar kesmesi sıklıkla dile getirilir:³¹

Kaşşâb-ı kâzâ itdi hâmel koçını kurbân
Haste olup itdükde o sultânuma şıhhat (Rahmî, G21/2)

Güneş ise sevgilinin boynuna bağlayarak iyileşmesi için altından iplikler büker ki bu eskiden teb/humma/sıtma gibi hastalıklardan kurtulmak için boyna düğümlü ipler bağlanması âdetine göndermedir.³² Manzumede ölüleri diriltmesi ve hastaları iyileştirmesi dolayısıyla sıhhatnamelerde sıklıkla anılan Hz. İsa'ya da telmihte bulunulur. Şair dâhil herkes muhatabın iyileşmesi için elinden geleni yapmaktadır. Bu anlamda bağlam bilinmemekle/anlaşılmamakla beraber muhatap ister kurgusal bir sevgili ister gerçek bir “sultan” olsun klasik sıhhatnamelerle ortak söylemler barındıran bu gazeli sıhhatname olarak değerlendirmek gerekir. Rahmî son beyitte ise farklı olarak muhatap yerine kendisinin yaralı bedeninin sevgilinin oklarıyla iyileşmesi duasını etmiştir.

Tüm bunlardan hareketle sıhhat üzerine söylenmiş gazellerin bağlamına göre sıhhatname olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla divanlarda bu tür gazellerle karşılaşıldığında mümkünse yakın okumayla karar verilmelidir. Öte yandan aksini ispatlayan bir örnekle karşılaşılan kadar “-a şıhhat yaraşur” redifli manzumelerin sıhhatname literatürü içinde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

2. Sıhhatname Metni Barındıran Müstakil Eserler

Klasik edebiyatta metinlerin her zaman tek bir türe ait özellikler göstermediği, başka deyişle farklı türlere özgü niteliklerin tek bir metinde toplanabildiği malumdur. Bu nedenle araştırmacılar zaman zaman herhangi bir manzume veya eserin hangi tür(ler) bağlamında ele alınabileceğini sorgulamışlardır. Bu tahkike konu olan eserlerden biri de Osmanzâde Tâib'in (ö. 1136/1724), III. Ahmed'in çiçek hastalığından iyileşmesi üzerine³³ 1120 (1708) yılında kaleme aldığı *Sıhhat-âbâd*'dir.³⁴ Metin üzerinde titizlikle çalışan ve kıymetli bir neşir hazırlayan Özgür Kıyçak'a göre

30 Betül Sinan Nizam, “Cümleliz Sıhhat ile Sağ Olasız’: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

31 Mehmet Arslan, “Sıhhatnâmeler”, s. 781.

32 A. Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 2004, s. 412-413.

33 Sultan'ın bu hastalığının tarihsel bağlamı hakkında detaylı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleliz Sıhhat ile Sağ Olasız’: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

34 Burada Râşid'in (ö. 1148/1735) *Sıhhat-âbâd* adlı alegorik mesnevisinden de bahsetmek gerekir. Kaynaklarda bu eserin de III. Ahmed'in iyileşmesini tebrik için yazıldığı söylenir (M. Kemâl Özergin, “Râşid”, *İslâm Ansiklopedisi*, IX, (1988), s. 633; Halit Bilekin, *Vakâ-Nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. XVII; Fatih Günay, “Râşid Mehmed Efendi”, *DİA*, XXXIV, (2007), s. 464). Metni yayımlayan Serkan Türkoğlu da bu bilginin “Tafşil-i Meâl-i Bâ'is-i Nazm” başlığı altında verildiğini belirtir (Serkan Türkoğlu, *Vakanüvis Râşid'in Sıhhat-âbâd Mesnevisi*, Gece Kitaplığı, [y.y.] 2015, s.

bu eser “bir kırk hadis şerhi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir sıhhat-nâmedir” dolayısıyla da tür bağlamında çok boyutluluk göstermektedir.³⁵ Araştırmacı bu düşüncesine delil olarak eserin başlığını, kaleme alınma sebebini ve giriş ile hatime bölümlerindeki hem mensur hem manzum kısımların kimi yönleri ile sıhhatname özelliği taşımasını gösterir. Buna göre mukaddimenin (ve kısmen hatimenin) mensur bölümünde padişahın hasta olduğu, halkın buna çok üzüldüğü, iyileşmesi için adaklar adadığı, şairin de elinde sermayesi olmadığı için adak yerine kırk hadis şerhi sunmayı düşündüğü ve padişahın iyileşmesiyle bunu gerçekleştirmek istediği bilgisi yer alır. Manzum bölümdeyse iyileşmeden dolayı hamd, hastalık ile ilgili bilgiler, şair ve halkın üzüntüsü, iyileşme için edilen dualar, adanan adaklar, iyileşme müjdesi ve padişahın ömrünün uzun olması duası bulunmaktadır.³⁶ Ayrıca bu bölümler kelime kadroları, övgüye yer vermeleri, kullanılan motifler ve sanatlar, tarih düşürülmesi gibi yönlerden de sıhhatnamelerle benzeşmektedir.³⁷ Sihhatnamelerin manzum olmasının edebî bir dille mensur olarak ifade edilmesine engel teşkil etmediğini söyleyen araştırmacıya göre sıhhatname hem manzum hem mensur olarak söylenmiştir.³⁸ Dolayısıyla eser bir sıhhatname olarak başlamış ve sonrasında kırk hadis türüne dönüşmüştür.³⁹ Araştırmacı söz konusu makalesinin sonuç kısmındaysa *Sihhat-âbâd*'in -hatime kısmının da sıhhatname özelliği gösterdiğini düşündüğünden- “bir bakıma manzum-mensur bir sıhhat-nâmenin ortasına konmuş bir kırk hadis şerh ve tercümesi gibi” olduğunu belirtir.⁴⁰ Dolayısıyla daha önce, sıhhatname şeklinde başlayan eserin kırk hadis şerhine dönüştüğünü söyleyen araştırmacının, bu ifadeleriyle eserin tekrar sıhhatnameye dönüştüğünü düşündüğü anlaşılmaktadır.⁴¹

İfade edilen bu dönüşümler tartışmaya açıktır. Zira Tâib mukaddimedeki eseri neden kaleme aldığını açıklamakta (sebebi- i telif) bunu yaparken de amacına uygun aletlerden (kelimeler,

33), ancak sözü edilen bölümde bununla ilgili bir gönderme yoktur. Bu bilgi büyük ihtimalle Tâib'in *Sihhat-âbâd*'ıyla karıştırılması sonucu literatürde yer almıştır.

35 Özgür Kıyçak, “Osman-zâde Tâ'ib Ahmed'in Sihhat-âbâd'ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu”, *Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (Unesak 2018) 26-28 Ekim 2018 Balıkesir Türkiye Bildiri Tam Metin Kitabı*, C 5, ed. Hülya Gür ve H. Hüseyin Şahan, [y.y.], Ankara 2018, s. 369, 381.

36 Agb., s. 373-377.

37 Agb., s. 377-378. Araştırmacı eseri görüşlerini dile getirdiği bu makaleden sonra neşretmiş, bu neşrin girişinde şerhi yapılan kırk hadisten beşinin sağlıkla ilgili olmasını da delil olarak zikretmiştir (Özgür Kıyçak, *Sihhat-âbâd-Osman-zâde Tâ'ib Ahmed, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Sihhat-âbâd Adlı Kırk Hadis Şerhi*, Kesit, İstanbul 2018, s. 112-113).

38 Özgür Kıyçak, “Osman-zâde Tâ'ib Ahmed'in Sihhat-âbâd'ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu”, s. 374, 377.

39 Agb., s. 378.

40 Agb., s. 381.

41 Kıyçak'ın bu çalışmasından sonra yazılan bir makalede de *Sihhat-âbâd*'in türünün sıhhatname olduğu, “aynı zamanda kırk hadis türünde olduğu”, “iki ana bölümden oluştuğu”, “iki türü ihtiva ettiği”, “başlangıç kısımlarındaki nesir kısmı ve ardından kıta nazım şekliyle yazılmış olan şiir[in] sıhhat-name [olduğu]” gibi farklı düşünceler dile getirilmiştir [Bilge Kaya Yiğit, “18. Yüzyıl Divan Şairi Osman-zâde Tâib ve Sihhat-âbâd Adlı Eseri”, 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14-17 Şubat 2019/Yalova) (UBAK) Bildiri Tam Metin Kitabı*, C 3, Doğanhan Tanıtım-Matbaa-Yayıncılık, Ankara 2019, s. 12, 15]. Bu kitabın internette iki farklı versiyonu var. Ben şu linktekinin kullandım: [http://www.ubaksymposium.org/Upload/editor/files/kitap\(4\).pdf](http://www.ubaksymposium.org/Upload/editor/files/kitap(4).pdf) [Erişim tarihi: 01.01.2020].

sanatlar, motifler, kısa ya da uzun manzumeler) yararlanmaktadır. 28 beyitten müteşekkil kıta-i kebire biçimindeki manzume⁴² de bu açıklama esnasında metne yerleştirilmiştir. Nüshaların çoğunda Sultan'ın övgüsü için yazıldığına dair başlık bulunduran manzume hakikaten bir sıhhatname özelliği gösterir. Şair, araştırmacının da belirttiği gibi Padişah'ın iyileşmesini müjdeledikten sonra halkın şifa dualarının kabulüne hamd eder. Bu haberle âlemin/insanların yaşadıkları olumlu değişimler ayrıntılı şekilde anlatılır. Padişah ve devrin övgüsünden sonraysa (Çorlulu) Alî Paşa'nın (ö. 1123/1711) methine geçilir. Manzumeyi diğer sıhhatnamelerden ayıran bu bölümden sonra⁴³ şair Padişah'a iyileşmesinin şükranesi olarak kırk hadis içeren söz konusu kitabı ithaf (hediye) ettiği bilgisini verir.⁴⁴ Özellikle kırk hadis türünün seçilmesi gelenekte bu türün hastalıklardan kurtulma ve şifa bulma amacıyla da tertiplenmesi olmalıdır. Bir başka deyişle Osmanlı müellifleri hastalıklardan iyileşmek için kırk hadis derlemişlerdir.⁴⁵ Mukaddimededen anlaşıldığı kadarıyla Tâib de kitabına III. Ahmed henüz hastayken başlamıştır. Tâib bundan sonra Hz. Peygamber'in hadislerinin fazileti hakkında birkaç beyit söyleyip bu hadislerin hakkı için Sultan'ın kederlerden hıfz edilmesi duasını eder. Manzume şairin Hz. Süleyman ve karınca kıssasından cesaret alarak bu hediyeyi/kitabı sunduğunu söylemesiyle son bulur.

Osmanzâde Tâib amacına uygun şekilde -Sultan'a iyileşme vesilesiyle/bahanesiyle bir eser/ kitap sunma- şekillendirdiği sıhhatnamesini yine bu eserinin mukaddime kısmına yerleştirmiştir. Zaten şair manzumede açık bir şekilde "dîbâce-i te'lîf" ifadesini kullanmış, Sadrazam Alî Paşa'nın vasıflarını "dîbâce-i te'lîf" in süsü yapabilecekken bu bölümün sözü uzatmaya imkân vermediğini söylemiştir. Dolayısıyla eserin türü sıhhatname değildir ama mukaddimesinde/girişinde bir sıhhatnameye yer verilmiştir. Bu durum sıhhatnamelerin başlı başına metinler olmasının dışında bazı eserlerin belli bölümlerinde yer alabileceğini, bir başka türdeki metnin bir parçasını oluşturabileceğini göstermektedir ki aslında Zaîfî'nin (ö. 964/1557) *Sergüzeştname* adlı eserinin içinde bulunan ve daha önceki çalışmalarda sıhhatname olarak nitelendirilen⁴⁶ manzum mektup da bir diğer örnektir. Zaîfî kurgusal bir hikâye içinde 'İşki adlı âşığın maşukunun hastalığını duyması üzerine yazdığı bir mektuba yer vermiştir. Osmanzâde ise kırk hadis türündeki eserinin mukaddimesinde sebeb-i telifini açıklarken hünerini göstermek ve muhatabına eseri bir şiirle

42 Söz konusu manzume Osmanzâde Tâib'in şiirleri ile ilgili tez çalışmasında da yer almaktadır (K14). Bu çalışma Tâib'in divanı elde olmadığı için çeşitli tezkire/mecmua/eserlerde bulunan şiirlerinin derlenmesiyle hazırlanmıştır. Şeyhî Mehmed Efendi (ö. 1144/1731) de ünlü biyografi kitabında bu manzumenin birkaç beytini örnek olarak vermiştir (Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-Vekayii'l-Fudalâ*, C 3, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı, İstanbul 1989, s. 563).

43 Manzumede Alî Paşa'nın methedilmesi, eserin, Padişah'a Paşa vasıtasıyla iletilmek istenmesi sebebiyle olmalıdır. Zira birincil kaynakların verdiği bilgilere göre III. Ahmed Karaağaç Bahçesi'nde çiçek çıkardığında yanında bulunanlardan biri de Çorlulu Alî Paşa'dır. Bk. Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, C 2, haz. Abdülkadir Özcan vd., Klasik, İstanbul 2013, s. 793. Ayrıca bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleliz Sıhhat ile Sağ Olasız": Sıhhatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında).

44 Şükür için metin/eser yazma meselesi şairler tarafından sıklıkla dile getirilir. İyadetname ve sıhhatnamelerde de muhatabın iyileşmesine şükür için/şükranesi olarak söz konusu mektup ve manzumenin yazıldığı vurgulanmıştır. Bk. Betül Sinan Nizam, "Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sıhhatnameler" (yayın aşamasında). Dolayısıyla Tâib'in bu söylemi gelenekle uyuşur.

45 M. Yaşar Kandemir, "Kırk Hadis", *DİA*, XXV, (2002), s. 467.

46 Halûk Gökâl, "Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler", s. 110, 113.

sunmak için bir sıhhatname kaleme almıştır. Bu durum sebab-i telif/dibace/mukaddimelerde padişah ve/veya eserin sunulduğu kişi için övgü manzumeleri bulunmasıyla uygundur.⁴⁷ Üstelik diğer eserlerinin mukaddimelerine de bakıldığında Tâib'in bunu bir âdet/üslup hâline getirdiği görülmektedir. Şair farklı türlerdeki eserlerinin mukaddimelerinin sonunda kitabın konusuyla bağlantılı hatta burada olduğu gibi eserin yazılış sürecine/amacına gönderme yapan bir manzumeye yer vermiştir.⁴⁸ Böylece eserini kitapla ilgili bir manzume vasıtasıyla muhatabına sunar ki *Sıhhat-âbâd*'in mukaddimesinin sonunda yer alan sıhhatname de müellifin diğer eserlerindeki manzumeler gibi bu işleve sahiptir.⁴⁹

47 Örneğin Ahmed Paşa, Necâti Bey, Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532), Taşlıcalı Yahyâ (990/1582), Sıdkî Paşa (ö. 1071/1661'den önce) gibi şairlerin divanlarının dibacesinde de methiye manzumeleri yer alır (Bk. Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 14-18). Tezkire mukaddimelerinde de övülen kişilerle ilgili müstakil şiirler görülmektedir [Mustafa Uzun, "Tezkire/Türk Edebiyatı", *DİA*, XLI, (2012), s. 70]. Bir örnek için bk. Sehi Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Halûk İpekten vd., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 6-9. Bunun yanı sıra Osmanzâde kaleme aldığı mukaddimelerin çoğunda eserin sunulduğu kişiyi öven manzumelere yer vermiştir. Bunların bazıları hakkında bir sonraki dipnotta bilgi verilecektir.

48 Örneğin *Ahlâk-ı Ahmedî* adlı tercüme eserinin mukaddimesinin sonunda bir beyitle kitabı yazmaya Allah'ın yardımıyla başladığını belirtir "Terceme ve medh-i şehinşâh-ı cihân" başlığıyla 12 beyitlik bir manzumeye yer vermiştir. Bu manzumede Kâşifî'nin (ö. 910/1504-1505) eserini -ki bu *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eserdir- tercüme ettiğini, böylece Sultan Ahmed'in vasıflarını kaydettiğini/topladığını söyler. Daha sonra eserin konusuna uygun olarak Sultan'ın ahlakının/çeşitli özelliklerinin (adalet, hilim, hayâ, cömertlik -ki tüm bu hasletler kitabın içindeki bölümlerde ele alınır-) övgüsünü yapan şair sonra saltanatının devamı için ona dua eder. Manzume şairin eserini Sultan'ın hasletlerinin kitabının "fihristi" olarak nitelendirdiği ve eserin yazılışına tarih düşürdüğü beyitlerle biter. Tarih beyti şöyledir: Târihdür izâfe ile isim-i pâküüne / Dibâce-i mekârim-i *Ahlâk-ı Ahmedî* [Metin için bk. Murat Turğut, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlak-ı Ahmedî İsimli Eseri (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, s. 115-117]. [Burada tez çalışmasında eserin 1121'de (1709-1710) yazıldığını gösteren bu tarih beytinin dikkatten kaçtığı söylemek gerekir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu eserin yazılış tarihi ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla tarih ilk kez bu makale ile belirlenmiş oldu.] Tâib böylece mukaddimesinin sonundaki manzumeye eserinin konusuna/içeriğine uygun olarak muhatabını över. Manzume aynı zamanda eserin muhataba sunumunda bir araç olmaktadır ki *Sıhhat-âbâd*'daki sıhhatname de tam olarak bu işleve sahiptir. Yazarın diğer eserlerinin mukaddimelerinde de benzer durumlara rastlanır. Örneğin *Münşeât*'in mukaddimesinin sonunda yer alan iki beyitlik manzume *Sıhhat-âbâd*'daki sıhhatnamenin son beytini anımsatır [Beyitler için bk. Gül Yılmaz Çal, *Osmanzâde Tâib Ahmed'in Münşeât'ı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme ve Türkçe Kelime Grupları)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2016, s. 65]. Buna göre bu beyitlerde Tâib kendini karınca, eserin sunulduğu kişileri (III. Ahmed ve Hazinedar Ağa) Hz. Süleymân ile özdeşleştirip hediyesinin (eserinin) karınca miktarınca/karıncaya yaraşacak kadar olduğunu ifade eder. Benzer anlamı ihtiva eden Farsça bir beyit *Telhîsü'n-Nesâiyih*'in mukaddimesinin sonunda da vardır [Bk. Şener Ahmet, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Telhîsü'n-Nesâiyih'i ve Değerler Eğitimi Üzerine Önerileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2019, s. 99]. Yine *Ahmedü'l-Âsar fi-Tercemeti Meşârık-ı'Envâr*'in mukaddimesinde de bazı beyit ve mısraların yanı sıra III. Ahmed'e övgü niteliğinde 3 beyit ile Tâib'in esere başlamasını konu alan bir kıta yer alır (Bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, No. 87, vr. 1b ve 2b). Diğer eserlerinden örnekler için bk. Kenan Erdem, *Osmanzâde Tâib Simariü'l-Esmâr (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1999, s. 36-37; *Osmanlı Sadrazamları: Hadîkatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 59; Hasan Saiyaf, *Mehâsinü'l-Edeb (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018, s. 66-71. Saiyaf -mukaddimedede verilen bilgileri yanlış anladığı için olsa gerek- bu eserin Gelibolulu Mustafâ Âlî'ye (ö. 1008/1600) ait olduğunu zannetmiştir. Oysa Tâib mukaddimedede ve sonundaki "Ta'riż ü i'tizâr-ı duâ-(y)î hûsn-i hâtime" başlıklı manzumede) Âlî'nin *Mehâsinü'l-Âdâb* adlı kitabının özeti mahiyetindeki kendi eserinin yazım süreci hakkında bilgi verir, dolayısıyla Âlî'den ve onun eserinden bahseder. Bunun yanında araştırmacı Tâib'in kitabı ithaf ettiği (Nevşehirli Damad) İbrâhîm Paşa'nın (ö. 1143/1730) diğer (Damad) İbrâhîm Paşa (ö. 1010/1601) olduğunu düşünmüştür.

49 Yiğit, daha önce bahsedilen makalesinde (Bk. 41. dipnot) "eserin orijinalinde iki tane tezhipli sayfa yer alması

Tâib Sultan'ın iyileşmesi için yazdığı kırk hadis şerhinin başında bir sıhhatnameye yer vermiş, bu sıhhatnamede eserin/kitabın yazılış amacı ve sürecinden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu sıhhatname bir mukaddime de yer alması hasebiyle takdim edilen eserle ilgili bilgiler vermesi bakımından diğerlerinden ayrılmıştır. Her ne kadar belli bir bağlamda/bir eserin içinde/sebebi-telif kısmında yer alsada bu manzumenin tespit edilen sıhhatnameler arasında sayılması gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken Kıyçak'ın düşündüğü gibi eserin tümünün değil mukaddimesinde bulunan 28 beyitlik manzumenin sıhhatname olarak nitelendirilebileceğidir.

Mukaddime ve hatimedeki mensur anlatımlara gelince, oldukça kısa tutulan bu kısımlarda sıhhatnamelerdeki söyleyiş özelliklerinden yararlanıldığı doğrudur, ancak bu durum bu bölümlerin sıhhatname olarak adlandırılmasını gerektirmez. Zira tarih kitaplarında örneğin *Târîh-i Râşid*'de de padişahın hastalığı sıhhatname ya da ıyadetnamelere benzer şekilde anlatılabilmektedir. Ayrıca sadrazamlar tarafından padişahın hastalığını konu alan telhisler de benzer kurgu ve söyleyiş özelliklerine sahiptirler. Bu durum müelliflerin (şair, münşî, tarihçi, hatta devlet adamlarının) türü ve işlevi/amacı ne olursa olsun yazdıkları metinlerde belli konuları/olayları belli bir gelenek dâhilinde anlattıklarını göstermektedir.⁵⁰ Üstelik Tâib hatimede sadece, eseri bitirmeden önce Padişah'ın iyileştiğini, bu nedenle eseri sunmak için acele ettiğini, dolayısıyla hatalarının bulunabileceğini belirterek özrünü dile getirir. Hatimenin sonunda kitabın tamamlanması üzerine düşürülen tarihin de -Sultan'ın iyileştiği zamanı da gösterdiği için- sıhhatnamelerle bir diğer ortak nokta olduğu dile getirilse de⁵¹ eser sonunda tarih düşürmenin Osmanlı kitap tertip etme geleneğinin bir parçası olduğu malumdur.

Aynı eserle ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer problematik durum da eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 248 numarada kayıtlı nüshasında bulunan bir başka sıhhatnamedir.⁵² *Sıhhat-âbâd*'in nüshaları arasında zikredilip tavsifi verilen, ancak metin kurulurken "eksikleri sebebi ile"⁵³ yararlanılmayan bu nüshanın (S6) "hatime" kısmında Osmanzâde Tâib'e ait bir başka sıhhatname kayıtlıdır. 39 beyitten oluşan kıta-i kebire biçimindeki bu sıhhatname bir tarih manzumesidir. Osmanzâde Ahmed Tâib, sıhhatnamesini III. Ahmed'in 1132'de (1720) hummadan iyileşmesi üzerine

da eserin iki ana bölümden oluştuğunu, iki türü ihtiva ettiğini işaret etmektedir." der (Bilge Kaya Yiğit, "18. Yüzyıl Divan Şairi Osman-zâde Tâib ve Sıhhat-âbâd Adlı Eseri", s. 15). Dolayısıyla araştırmacı kullandığı nüshadaki sıhhatnamenin başında ayrıca bir ser-levha olmasından dolayı bu sıhhatnamenin ayrı bir manzume olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı manzumeyi mukaddimenin bir parçası olarak görmek daha makuldür. Üstelik ser-levhanın her nüshada olmadığı görülür. Bununla birlikte Tâib'in diğer eserlerinin mukaddimelerinde yer alan ve eserin içeriğiyle bağlantılı manzumeler de bir ser-levha altında verilmaz.

50 Bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleliz Sıhhat ile Sağ Olasız': Sıhhatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında).

51 Özgür Kıyçak, "Osman-zâde Tâib Ahmed'in Sıhhat-âbâd'ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu", s. 378.

52 Salih Sâdâvî, bugün için elimize ulaşan bir divanı olmayan Osmanzâde'nin şiirlerini derlediği tez çalışmasında söz konusu sıhhatnameye (T6) bu nüshadan (Bk. vr. 10a-10b) ulaşmıştır. Ancak tezde 39 beyitlik sıhhatnamenin 38 beytine yer verilmiştir. Araştırmacı 28. beytin ilk dizesi ile 29. beytin ikinci dizesini tek beyit hâlinde yazmıştır.

53 Özgür Kıyçak, *Sıhhat-âbâd*, s. 154.

kaleme almıştır.⁵⁴ Sultan'ın ve devrinin övgüsüyle başlayan manzumede Padişah'ın ramazan ayında "ârıza-i teb-lerze"ye tutulduğu bilgisi yer alır. Bundan sonra hastalıkla birlikte âlemin yaşadığı "kıyamet" ayrıntılı şekilde anlatılır. Buna göre bu illet Sultan'a duydukları aşırı muhabbetten dolayı halka da sirayet etmiştir. Padişah humma ateşiyle hastalanmışken hasret ateşi de dehri yakıp yandırır, meclisler hastaneye dönmüştür. Bu anlatım Vehbî'nin sihatnamelerinden birindeki (K76-81) -ki bu sihatname Sultan'ın 1139'da (1726-1727) nezleden iyileşmesi üzerine yazılmıştır- dünyanın âdeta hastaneye dönmesi söylemini hatırlatır.⁵⁵ Tâib'in meclislerin durumundan bahsetmesinin nedeni III. Ahmed'in eğlence meclislerinin, helva sohbetlerinin, ziyafet ve şenliklerinin meşhurluğundan olmalıdır. Tâib halkın yaşadıklarını içinde bulunulan zamanla yani ramazanla da ilişkilendirerek anlatır ki bu aynı hastalık üzere yazılmış diğer bazı sihatnamelerde de görülen bir özelliktir. Padişahın hastalığının ramazana denk gelmesi halkın iftar ve sahurunu unutmamasına, yemeye içmeye meyletmemesine, ezan ve temcit yerine ah u feryat ve kamet yerine münacat etmesine, sahur vakti davul yerine sinesini dövmesine neden olur. Bundan sonra sihatname ve iyadetnamelerin çoğunda olduğu gibi insanların sabahlara kadar dua etmesi, zenginlerin mallarını bağışlaması anlatılır. Nihayet 24. ve 25. beyitlerde bu duaların kabulüyle Sultan'ın iyileşmesine hamd edilir. Osmanzâde bu durumda tabiplerin ilaçlarının da dahil olduğunu söyleyerek hekimlerin de hakkını teslim eder. Dua bölümünde III. Ahmed'in bir daha hastalanmaması, daima sağlıklı ve mutlu olması temennisinde bulunur. İyileşmenin Ramazan Bayramının hemen öncesine denk gelmesi sihatnamenin dua bölümünün şekillenmesinde etkilidir. Zira şair Padişah'ın gecesinin Kadir Gecesi, gündüzünün bayram olmasını diler. Daha sonra "fırsatı kaçırmayarak" III. Ahmed'in bayramını da tebrik edip bayram üstüne bayram ettiren şehzadelerin sünnet düğününden bahseder. Tüm bunların bir araya gelmesi şairin mutluluktan sarhoş olmasına neden olmuştur. Böylece bu sihatnamenin sadece iyileşmeyi değil aynı zamanda bayram ve sünnet düğününü tebrik motivasyonu da yazıldığı anlaşılır. Tâib sihatnamesini tarih düşürdüğü şu beyitle bitirmektedir:

Bâ-ḥuşûşâ diyelüm müjde-künân târihin
İzzile pâdişeh-i 'âleme geldi şîḥḥat (Tâib, T6/39)

Dolayısıyla Osmanzâde söz konusu nüshanın hatime kısmında yer alan bu sihatnamesini eserin diğer nüshalarındaki sihatname gibi III. Ahmed'in 1120'de (1708) çiçekten iyileşmesi üzerine değil 1132 (1720) yılında hummadan ifâkati üzerine kaleme almıştır. Ali Canip Yöntem diğer nüshalarda olmayan ve Sultan'ın 1132'deki bir hastalığı üzerine kaleme alınan bu "kaşîde-i târiḥiyye"nin -ki aslında kıta-i kebirdir- buraya sonradan ve tesadüfen yazılma ihtimalinin düşünülebileceğini, ancak aynı nüshanın baş tarafındaki Damad İbrâhîm Paşa'nın methini hâvi "Kıṭ'a-i sitâyiş" başlıklı parçanın bu ihtimali ortadan kaldırdığını söyler.⁵⁶ Yöntem'in bahsettiği baş taraftaki bu kıta yukarıda bahsedilen ve eserin diğer nüshalarında kayıtlı olan

54 Sultan'ın bu hastalığının seyri hakkında detaylı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, "Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sihhatnameler" (yayın aşamasında).

55 Ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, "Cümleliz Sihhat ile Sağ Olasız: Sihhatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında).

56 Ali Cânib [Yöntem], "Re'is-i Şâ'irân 'Osmân-zâde Ahmed Tâ'ib Efendi", *Türkiyât Mecmû'ası*, II, (1928), s. 110.

ilk sıhhatnamedir ya da en azından ona benzemektedir. Osmanzâde ilk dört beytini aynen kullandığı sıhhatnameden Ali Paşa övgüsü içerenler de dâhil pek çok beyti çıkarmış, bazılarını değiştirmiş, bir beyitle İbrâhîm Paşa'nın adını andıktan sonra dua bölümüne geçmiştir. Böylece 28 beyitlik sıhhatnamesini ekleme ve çıkarmalarla 14 beyit hâlinde yeniden düzenlemiştir. Bu durum Yöntem'in de belirttiği gibi bu ikinci sıhhatnamenin bu nüshaya sonradan ve tesadüfi olarak eklenmediğini, Osmanzâde'nin 1120'de (1708) yazdığı eserini 12 yıl sonra Sultan'ın bir başka hastalığı için tekrar gözden geçirdiğini ve "tenkîh ve taşhîh ederek" yeniden ona sunduğunu göstermektedir. Kırk hadis türündeki eserin içeriğine bakıldığında da pek çok çıkarma ve bazı eklemeler yapıldığı görülür. Dolayısıyla bu nüsha Kıyçak'ın ifade ettiği gibi eksikleri bulunan bir nüsha değildir, tamamen farklı bir bağlamda yeniden düzenlenmiştir.⁵⁷ Burada eserin ilk hâlinde olmayan bir sıhhatnamenin yanı sıra ilk eserde bulunan sıhhatnamenin de farklı bir bağlam için oluşturulmuş bir versiyonu kayıtlıdır.⁵⁸

Sonuç olarak Osmanzâde Tâib'in iki versiyonu bulunan kırk hadis şerhi türündeki *Sıhhat-âbâd* adlı eserinde III. Ahmed'in farklı hastalıklardan iyileşmesi üzerine yazılmış iki sıhhatname bulunmaktadır. Bunlardan ilki ayrıca diğer hastalık için yeniden düzenlenmiştir. Müstakil bir eserin mukaddime ve hatimesinde bulunan bu üç manzume sıhhatname literatürü içinde değerlendirilmelidir.

3. Birinci Tekil Şahıs Anlatımları ya da Şairlerin Kendi Hastalık ve/veya İfâkatlerinden Bahsettiği Metinler

Osmanlı şairleri sadece memduh ya da dostlarının hastalıkları üzerine şiirler yazmamış, kendi hastalanma ve/veya iyileşme süreçlerinden de bahsetmişlerdir. Şimdiye kadar sıhhatnamelerle ilgili yapılan çalışmalarda bunun tek örneği olarak Cevrî'nin (ö. 1065/1654) "Remedden halâş olduĝda dinmişdür" başlıklı manzumesinden (K55) bahsedilmektedir. Araştırmacılar manzumenin şairin hastalığını iyileştiren hekim için kaleme alınması⁵⁹ ve hasta ya da iyileşmiş muhataba geçmiş olsun demek için yazılmaması⁶⁰ bakımından diğer sıhhatnamelerden ayrıldığıнын altını çizmişlerdir. Nitekim Cevrî hastalığı yenmesine hamd ederek başladığı bu manzumeyle iyileşmesine vesile olan Hacı Mehmed'i methetmiş, böylece ona vefa borcunu ödemek ve teşekkür etmek istemiştir. Dolayısıyla dua bölümünde hasta ya da şifa bulmuş muhataba değil kendini iyileştiren zata sıhhatli uzun bir ömür diler. Böylece hastalık/iyileşme

57 Osmanzâde'nin *Hadikatü'l-Mülûk*'unun muhtasarı olan *Tuhfetü'l-Mülûk* adlı eserinin de farklı versiyonları bulunmaktadır. Buna göre bu versiyonlar farklı padişahlara kadar tertip edilmiştir. Bunun yanı sıra *İcmâl-i Târih-i Âl-i Osmân* da *Hadikatü'l-Mülûk*'un bir diğer versiyonudur [Geniş bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", *DİA*, XXXIV, (2007), s. 4]. Bu eserler farklı araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Bk. Oktay Çanaklı, *Hadikatü'l-Mülûk*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997; Abdullah Kaya, *Osman-zâde Ahmed Tâib'in Tuhfetü'l-Mülûk Adlı Yazma Eseri, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

58 Bu nüshadaki/versiyondaki farklılıkları ele alan bir çalışma yapmayı planlıyorum.

59 Halûk Gökâl, "Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler", s. 118.

60 Betül Sinan Nizam, "Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sıhhatnameler" (yayın aşamasında).

süreci üzerine bina edilen ve yine bir şekilde övgü içeren manzume memduha/dosta bağlılığı/dostluğu arz etmesi yerine bir hüner ehline/üstada hizmetinden dolayı duyulan minneti/saygıyı ifade etmesi bakımından da klasik sihatnamelerden ayrılır. Bu anlamda şairlerin bizzat yaşadığı hastalığı ve/veya iyileşme sürecini anlatan manzumelerin sihatname türü içinde ama istisnai/alternatif metinler olarak ele alınması mümkündür.

Taramalarım esnasında karşılaştığım ve Cevrî'ninki gibi şairin kendi hastalığını konu alan şiirlerden biri İhyâ'ya (ö. 1228/1812-1813) aittir. İhyâ, Şeyhülislam Mehmed Sâlih Efendi'nin (ö. 1175/1762) oğlu Şeyhülislam Esad Efendi (ö. 1230/1814) için yazdığı 36 beyitlik kasidede (K23) irku'n-nesa (siyatik) hastalığı dolayısıyla çektiklerini anlatır. Buna göre çok ağrısı olan, ayağını yere bile basamayan, dolayısıyla hareket edemeyen şair sabahlara kadar ağlayarak derman için Allah'a dua etmiştir. Dualarına mukabil olarak da "devletlü 'inâyetlü efendi"si yani Esad Efendi -ki İhyâ bu zatın mektupçusudur.⁶¹ ona hünerli bir tabip göndermiş, böylece hatırını sormuştur. Bundan sonra uzun uzun Esad Efendi'nin övgüsünü yapan şair kasidesini muhatabının hiçbir zaman hasta olmaması, her zaman sihatle yaşaması duasıyla bitirir. Kaside yazılma amacı bakımından Cevrî'nin sihatnamesine benzer; ancak Cevrî kendini iyileştiren tabibe, İhyâ ise kendisine tabip gönderen memduhuna övgü ve teşekkürünü sunmaktadır. Ayrıca İhyâ'nın iyileşme için hamd etmemesi kasidenin iyileşmeden önce, memduhu hekim gönderir göndermez yazıldığını göstermektedir.

Kendi hastalığından bahseden bir diğer şair Nedîm'dir (ö. 1143/1730). Nedîm kıtaat arasında yer alan ve "Der-sitâyiş-i İbrâhîm Paşa" adlı 14 beyitlik manzumesine (Kt3)⁶² feryadına kulak tutması için muhatabına seslenerek başlar ve sonrasında derdini açıklar. Buna göre ona yılda bir kez gelip binlerce cevreden, meşakkat veren, evden dışarı çıkmasına dolayısıyla da memduhunu görmesine mani olan bir düşmanı vardır ki bu remed hastalığıdır. Remed yine -yani manzumenin yazıldığı esnalarda- şairi yakalamış, onu İbrâhîm Paşadan ayırmıştır. Bundan sonraki iki beyitte Paşa'nın hem mecazî hem gerçek anlamıyla gözünün aydın olması, düşmanın sihat yüzü görmemesi için -klasik sihatnamelere benzer şekilde- dua eder. Paşa'ya seslenip bundan sonra remedi görmekten Allah'a sığındığını belirten Nedîm, bu zalim düşmanın Paşa'nın devrinde sürdüğü zevkin hesabını bir bir sorduğunu ifade eder. Ama neyse ki düşmanın elinden kaçıp Paşa'ya gelebilmiştir. Bu beyit şairin (iyileşme dolayısıyla) hamdini de içerir. Bundan sonra muhatabın lütfunun onun için şifanın ta kendisi olacağını belirten Nedîm -hastalık yüzünden olsa gerek- çok ağladığını artık lütuflarla gülmek istediğini ifade eder. Son beyitteyse gözünden remedin def olması dolayısıyla artık Paşa'nın kapısına *Târih-i Aynî* ile gelebileceğini söylemiştir.

Manzumede klasik sihatnamelerdeki gibi yakalanan hastalık hakkında (ismi ve/veya özellikleri) bilgi verildiği, yaşattığı sıkıntılardan bahsedildiği, iyileşmeden dolayı hamd edildiği, muhataba sağlık ve başarı buna karşın düşmana hastalık duası edildiği, muhatabın övülüp ona bağlılığın dile

61 Mehmet Halil Erzen, *İhyâ Divânı ve Tahlili (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012, s. 20.

62 Fatih Sona Nedîm'in bu manzumesinden türüyle ilgili bir bilgi vermeden bahsetmiştir. Bk. Fatih Sona, "Klasik Türk Şiirinde Bir Göz Hastalığı: Remed", *Divanlar Arasında Bir Ömür: Prof. Dr. Ahmet Mermer Armağanı*, Akçağ, Ankara 2018, s. 692-693.

getirildiği görülmektedir. Ancak onlardan şairin kendi hastalığından bahsetmesi ve muhatabının “hasta olmayan” -ve tabii yine ihsan beklediği- memduhu (İbrâhîm Paşa) olması bakımından ayrılır. Nedîm manzumesini tıpkı Cevrî gibi muhataba geçmiş olsun deme motivasyonu ile kaleme alması da Cevrî’den farklı olarak memduha bağlılığını belirtip ondan lütuf beklemektedir. Ancak o bunun için muhatabının hastalığını değil kendi hastalığını vesile kılar. Şairin hastalıktan dolayı çok ağladığını artık iltifat/lütuf ile gülmek istediğini söylemesi bunun göstergesidir. Bu onu hamisinin hastalığını bahane ederek beklentilerini dile getiren klasik sıhhatname yazarlarından da ayırmaktadır. Bu arada bilindiği gibi Nedîm, İbrâhîm Paşa’nın emriyle Bedreddîn el-Aynî’nin (ö. 855/1451) *Aynî Târîhi* olarak da bilinen *‘İkdü’l-Cümân fi-Târîhi Ehli’z-Zamân* adlı 20 ciltlik eserini tercüme eden heyet içinde bulunmuştur.⁶³ Manzumenin, Nedîm’in gözündeki hastalıkla ilgili söz oyunu yapmasına da neden olan bu eserin Paşa’ya sunulmasındaki gecikmeyi ve/veya bu işin üstlenilmesi/gerçekleşmesi için beklenen lütfu da işaret ettiği anlaşılmakta. Nedîm böylece kendi iyileşmesini klasik sıhhatnamelerdeki gibi “müjdeleyerek” artık bu işe el atabileceğini/atabildiğini ifade etmektedir. Son olarak şimdiki kadar tespit edilen sıhhatnamelerde bazı şairlerin sağlığı güneş, ayna, hercai ve vefasız güzel (Üsküdarlı Aşkî, KMs41/4, 7, 8), meşşâta (Kâmi, G200/4) ve elbiseye (Necâtî, G207/3) benzetmelerine karşın Nedîm’in hastalığı zalim düşman olarak nitelendirmesinin orijinal ve hoş bir anlatım olduğu belirtilmelidir.

Aşkî Mustafâ (ö. 1288/1871-1294/1877 arasında) da “Nâzım hıummâ ‘illetine mübtelâ olduğda bu nazımla ricâ ve du‘â eylemişdür” şeklinde isimlendirilen ve 13 dörtlükten oluşan murabba biçimindeki manzumesinde (K58) acizliğini, günahkârlığını ve hastalığını anlatarak âlemlere rahmet, günahkârlara şefaathçi, müminlerin yardımcısı, hastalara şifa olan Hz. Peygamber’e sığınır. Şair “Dahîlek yâ Resûlallah dahîlek”⁶⁴ nakaratıyla hastalığından kurtulmak için Hz. Peygamber’i aracı/vesile kılmış, onu bol bol överek ondan yardım istemiştir.⁶⁵ Bu durum Cevrî’nin iyileşmesine vesile/aracı olan hekimi övmesiyle paralellik arz eder. Aradaki fark Aşkî’nin henüz iyileşmemiş olması ve iyileşme için Hz. Peygamber’i aracı kılmak istemesidir. Öte yandan Nedîm İbrâhîm Paşa’ya ubudiyetini sunarken burada Aşkî Hz. Peygamber’e bağlılığını dile getirir. Dolayısıyla Nedîm ve Cevrî’nin sıhhatnameleri (klasik sıhhatnamelerin çoğunda da olduğu gibi) methiye özelliği gösterirken Aşkî’nin manzumesinin naat/Peygamber methiyesi özelliği gösterdiği söylenebilir. Öte yandan şairin kendi hastalığıyla ilgili bilgiler vermesi ve şiirin temel yazılma motivasyonunun iyileşme isteği/duası olması manzumenin duaname ve sıhhatname olarak değerlendirilmesine de olanak sağlar.⁶⁶ Bu anlamda manzume, Şeref Hanım’ın hem bir duaname

63 Mehmet İpşirli, “Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler”, *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri: 1. Millî Türk Bilim Tarihi Sempozyumu 3-5 Nisan 1987*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1987, s. 35-36.

64 Dahîlek “sana sığınırım, sana sığındım” anlamına gelir.

65 Şifa için Peygamber’e naat yazma, onu övme geleneğinde olan bir uygulamadır. Bilindiği üzere İmam Bûsîri’nin (ö. 695/1296 [?]), “Kasîde-i Bürde/Bürde” olarak tanınan manzumesiyle felçten kurtulduğu rivayet edilmiştir. Çok sevilen kasidedi felçlilere şifa olması için yedi gün süreyle okumak daha sonraları âdet hâline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaya, “Kasîdetü’l-Bürde”, *DİA*, XXIV, (2001), s. 568-569. Aşkî’nin de manzumesini bu gelenek çerçevesinde kaleme aldığı söylenebilir.

66 İyadetname ve sıhhatnameler özelinde türler arası ilişkileri/geçişleri daha önce tartışmışım. Betül Sinan Nizam, “Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sıhhatnameler” (yayın aşamasında).

hem de sıhhatname örneği olan “yâ Rab” redifli gazelini (G19) hatırlatmaktadır. Şeref Hanım bu gazelde dildârının iyileşmesi için Allah’a sığınmış, ona dua etmiştir. Aşkî ise muhatabı için değil ama kendisi için ettiği iyileşme duasına “bâb-ı İlâhî” olarak gördüğü Hz. Peygamber’i aracı kılmıştır. Bir anlamda şair kendi hastalığı için bir an önce “geçmiş olsun/geçsin” temennisinde/duasında bulunmaktadır.

Aşkî Mustafâ tıpkı Nedîm gibi hastalık esnasında yaşadığı sıkıntılardan bahseder. Şairin iki kez ah u zar ettiğinden, hatta bu inlemenin arşa kadar çıktığından bahsetmesi ne kadar acı çektiğinin göstergesidir. Âşkî şu dörtlükte Hz. Peygamber’in humma ile ilgili hadisine⁶⁷ de telmihte bulunarak hummanın günahların kefareti olarak görülmesine karşın hiç gücü kalmadığından bahsetmektedir:

Bu ħummâ ümmete gerçi ‘inâyet
Günehkâr kıllara olur kefaret
Velikin ħalmanı hîç bende tākāt
Daĥilek yâ Resûla’llâh daĥilek (Aşkî Mustafa, K58/IX)

Benzer şekilde Mekkî (ö. 1212/1797) de “Selanik kâdîsı iken külbe-i aĥzân-ı ğurbetde ħummâ-zede olduğumda Cenâb-ı Ĥaĥĥ’a ‘arz-ı ĥâldir” başlıklı 21 beyitlik kıta-i kebiresinde (K3) hummaya yakalandığında yaşadıklarını -ateş, yemek yiyememe/sadece su içebilme, uykusuzluk vb.- dört hıltı da anarak uzun uzun anlatır. 15. beyitten itibaren de zayıf ve hasta bedenini kuşatan ve onu yakmak için uğraşan bu “düşman” için Allah’tan yardım ister. Nedîm’in düşman benzetmesini genişleterek kullanan Mekkî, Aşkî’nin Hz. Peygamber’e sığınması gibi Allah’a sığınmış, dua ederek Allah’tan hastalığına bir çare istemiştir.

Nâfi’ (ö. 1266/1849-1850), “İsterim ancak Cenâb-ı Ĥaĥ ola bize naşir / Tâ ki bu derd-i dil-i zârım ola şîĥĥat-pezir” nakaratına sahip ve 5 bendden oluşan terci-bendinde (Tc3) özel bir hastalık ismi vermeden güçsüzlüğünden ve acısından bahseder. Şairin divanında gurbette yaşamanın sıkıntı ve acısından bahseden pek çok manzumesi (Md3, Md11 vb.) bulunmaktadır. Bu manzumenin de böyle manevî bir dertten dolayı yazıldığı düşünülebilirse de şairin terci-bendine mektepte yaşadığı karantina günlerini hatırlatarak başlaması,⁶⁸ “şimdi” de hastanede müşkül bir durumda olduğunu söylemesi gerçek bir hastalıktan bahsettiğini düşündürmektedir. Nâfi’ ayetlere de gönderme yaparak hastanenin onun için ne kötü bir varış yeri/durak olduğunu ifade eder. Anlaşılan şair bir ara -belki sıkıntı ve üzüntüden- hastaneye düşmüş ve manzumesini de Allah’tan şifa temennisi/duasıyla kaleme almıştır.

Kendi hastalığı için manzume yazarlardan biri de *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli* olarak bilinen eserin sahibi Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi’dir (ö. 1068/1658). Müellif, IV. Mehmed’in

67 “Hummaya sövme. Çünkü demircinin körüğü nasıl demirin pasını giderirse, humma da âdemoğlunun (Hakku’l-lâha taalluk eden küçük) günahlarını giderir.” Müslim’in rivayet ettiği bu hadis için bk. Muhyiddin-i Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn ve Tercemesi*, C 3, çev. H. Hüsnî Erdem ve Kıvamüddin Burslan, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1972, s. 255.

68 Nâfi’ bu karantina günleri ile ilgili “Elli altı tarihinde Ĥaşr’da vâkı’ mektebe ĥorantina girüp üç mâĥ maĥbûs olduğumuzda yazılmışdır müseddes” başlıklı bir manzume (Md13) yazmıştır.

(1648-1687) cülûsundan kendi ölümüne kadarki 10 senelik olayları ihtiva eden ve “bir nevi hâtıra niteliği taşı[yan]”⁶⁹ eserinde 1063/1652-1653 yılını anlatırken yakalandığı şirpençe (kızılyara) hastalığından ayrıntılı şekilde bahseder. Buna göre Abdülaziz Efendi bu yılın muharrem ayında (Aralık 1652) sırtında çıkan çıbanın yayılması sonucu rahatsızlanmış ve iltihabı yok edip acısını azaltmak için vücudunda pek çok yere hacamat yaptırmıştır. Elini ayağını hareket ettirecek, hatta konuşacak mecali kalmayan müellif ayın sonunda cerrahların kendisine müdahale ettiğini, iki aya yakın fitil kullandığını, nihayet 115 gün sonunda cemaziyelevvel ayında (Mart/Nisan 1653) yaraların tamamen kapandığını ve sıhate kavuştuğunu hamd ederek anlatır. Bu sırada o kadar çok acı çekmiştir ki öleceğini düşünmüş ve iyileşeceğine dair hiçbir ümidi kalmamıştır. 43 gün boyunca namaz da kılamayan Abdülaziz Efendi -ki şeyhülislamlık yapmıştır- iyileşince pişmanlıkla borcunu ifa ettiğini/kazalarını kıldığını ifade eder. Müellifin Allah tarafından mazhar olduğu nimete kırık dökük de olsa “şükretmek” için bir sıhhatname nazmettiğini ve her baktığında Allah’ın bu nimetine şükretmek için eserine kaydettiğini söylemesinden sonra söz konusu manzumeye “Şihhat-Nâme” başlığıyla yer verilir.⁷⁰ Dolayısıyla Abdülaziz Efendi 58 beyitten oluşan kaside biçimindeki sıhhatnamesini klasik sıhhatname yazarları gibi iyileşmeye şükür için/şükürâne olarak kaleme almıştır; onun farkı bunu kendi ifâkati için yapmasıdır. Osmanzâde’nin sıhhatnameleri gibi müstakil bir eser içinde yer alan bu manzumeye şair -ki Aziz mahlasını kullanmaktadır- her şeyden önce klasik sıhhatnamelerde olduğu gibi iyileşmesini müjdeleyerek ve buna hamd ederek başlar:

Bi-ḥamdi’llâh ḥayât-ı tâze geldi cism-i bîmâra
İrişdi müjde-i şihhat Ḥudâdan ben dil-efgâra (b. 1)

Bundan sonra mensur olarak da anlattığı gibi hastalıktan duyduğu acıları, elden ayaktan düşmesini, zayıflığını, ateşler içinde yanmasını ve dolayısıyla kendinden geçmesini, yaralarından akan kanları, iyileşmeye dair ümidi olmayışını, inleyişlerini -şiir yazmanın gerekliliklerinden ötürü- mecazlar, benzetmeler, abartılı/sanatlı söyleyişler kullanarak uzun uzun anlatır. Hastalık/ tedavi süreciyle ilgili terminolojiyi divan şiirinin klasik söylemleriyle birleştiren şair (örneğin fitil/kandil, ateş/gönül) hastalığı esnasında bir gece Allah’a ettiği duaları aktarmaya başlar. Buna göre şirpençe hastalığından çektiği sıkıntıları Allah’a arz etmiş, hatalarından dolayı pişman olduğunu söyleyip ondan af ve “şarâb-ı âfiyet” dilemiştir. Sabaha kadar dua eden Aziz sonunda hatiften iyileşme müjdesini alarak şükür secdesi yapar. Metinde buraya kadar şairin geçmişteki hastalık/iyileşme dönemi anlatılmıştır. Aziz bundan sonra sıhhatnamenin yazıldığı zamana gelir ve Allah’a bir derdini daha arz etmek istediğini söyleyip -ki gurbette acı çekmektedir- ondan yine lütuf bekler. Çektiği mihnetin günahlarının binde biri olmadığını ama yine de Allah’ın inayetine sığındığını söyleyip kendi gönlüne seslenen şair sabır ve tahammülü salık verir. Tüm bunların

69 Nevzat Kaya, “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”, *DİA*, XXIV, (2001), s. 382.

70 Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin) 1732*, haz. Nevzat Kaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 147-148. Bu manzumeye daha önce dikkat çekilmiştir. Bk. Mehmet Kalaycı – İsmail Alper Kumsar, *Bir Osmanlı Âliminin Çileli Yılları-Ebü Sehl Nu'mân Efendi*, Hitabevi, Ankara 2017, s. 100-102.

Allah'tan geldiğini bu nedenle bu imtihanı tevakkül ettiğini, kötülük isteyenleri ona havale ettiğini belirterek sihatnamesine son verir.

Azîz'in sihatnamesinin ikinci bölümü manzumenin sadece hastalıktan iyileşmeye şükretmek için yazılmadığını gösterir. Şair Allah'a dua bahanesiyle kimliği hakkında bilgi vermediği muhatabına durumunu izah edip ondan af dilemektedir. Dolayısıyla sihatnamenin klasik sihatnamelerdeki gibi muhataptan lütuf bekleme işlevini de haiz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun sebebini müellifin yaşamında aramak gerekir. Aziz hayatı boyunca çeşitli vazifelerinden siyasî/sosyal olaylardaki tutumu dolayısıyla azledilip İstanbul'dan uzaklaştırılmış, hatta ölüme mahkûm edilmiş, ancak sonrasında hep bir şekilde affedilmiştir. Bu eseri de şeyhülislamıktan azledildikten sonra sürüldüğü Bursa'da kaleme almıştır. Müellif bu olay sonrasındaki ilk sürgün yeri olan Sakız'dan "saraya son derece hürmetkâr olduğunu bildiren mektuplar yazdı. Bunları devletin yüksek katlarındaki tamıdıklarına gönderdi, padişah için doksan^[71] beyitlik bir terki-bend kaleme aldıysa da bu şiir ve buna benzer gayretler affedilmesine yetmedi."⁷² Manzumeden şairin kısa süre sonra geçmesine izin verilen ve hayatının sonuna kadar yaşadığı Bursa'da da kendini affettirme mücadelesinde olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla alttan alta da olsa Aziz'in tıpkı Nedîm gibi kendi hastalığını bahane ederek muhatabına ulaşmaya çalıştığı, lütuf beklentisini dillendirdiği söylenebilir. Öte yandan manzume, yine gurbette yaşadığı sıkıntılardan bahseden Ahmed Yârî'nin (ö. 1100/1688-1689) Kudsîzâde Mehmed Şeyhî Efendi (ö. 1085/1674-1675) için yazdığı sihatnamesini (K33) anımsatmaktadır. Ancak Yârî farklı olarak kendinin değil muhatabının hastalığını bahane ederek derdini iletmeye çalışmıştır.⁷³

Son olarak şairin tarih/hatırat türündeki eseri içinde anlattıklarını bir manzumeyle desteklediği, bunun da mensur eser yazma geleneğine uygun olduğu söylenmelidir. Aziz bir taraftan mensur eserine manzumelerle renk katmakta -ki eserde şairin naat, münacat, ramazaniye türündeki manzumeleri ile düşürdüğü tarihler de bulunmaktadır- hem de bu manzumelerle kendini ifade edip özür dileyerek saraya affedilme isteğini iletmektedir.⁷⁴ Bu arada müellifin eserinde hastalığını anlattığı mensur kısımların sihatname olarak nitelendirilemeyeceğinin, bunun şairin belli bir senede yaşadıklarını anlattığından ibaret olduğunun altı çizilmelidir.

Burada 18. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı âlimi, tarihçisi ve diplomatı olan Ebû Sehl Numân Efendi'nin (ö. 1168/1755'ten sonra) 254 beyitten oluşan hal tercümesinden de bahsetmek gerekir. Numân Efendi Allah'a hamd, Hz. Peygamber ve çevresindekilere övgü ile başladığı "dâsitân"ında (b.3) tahsil hayatından başlayarak, Diyarbakır'dan iş ricası için İstanbul'a gitmesini, burada dokuz

71 Bu sayı sehven verilmiş olmalı. Zira Karaçelebizâde söz konusu eserinde 80 beyitlik bir terki-bend yazdığını belirttiğinden sonra bu terki-bendin metnini kaydeder. Bk. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 102-108.

72 Nevzat Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", s. 382.

73 Betül Sinan Nizam, "Cümleniz Sihhat ile Sağ Olasız: Sihhatname Literatürüne Zeyl" (yayın aşamasında).

74 Söz konusu münacat yukarıda bahsedilen 80 beyitlik terci-benddir. Şair ayrıca ramazaniyesinin ikinci bölümünü de yaptığı hataların affedilmesi duasına ayırmıştır. Bk. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 130-132. Ayrıca ramazanla ilgili başka bir manzume için bk. Age., s. 132-134.

ay beklemeden sonra Tebriz müftülüğüne atanmasını, bu görev esnasında yaşadıklarını kaleme almıştır. Manzumenin 160-211. beyitleri arasında ise Tebriz’de yaşadığı sıkıntılar sonucunda şirpençe hastalığına tutulmasını yine yaşadığı bazı olaylarla birlikte anlatır. Hastalık esnasında yaşadıkları ve çektiği acılar, kendisini iyileştirmek üzere bir doktor bulması, doktorun tedavi yöntemleri, iyileşme süreci hakkında bilgi verir. Metni özenle neşre hazırlayan araştırmacılar “müstakil bir sıhhatname metni gibi” gördükleri bu bölümde Numân Efendi’nin “feryadın göğe çıkması, her gecenin bir yıl gibi algılanması, yemekten içmekten kesilmek, vücuttan alevlerin çıkması, günler geceler boyu uyuyamamak gibi klasik sıhhat-nâmelere özgü benzetme ve ifadeleri yoğun bir biçimde kullanarak hastalığın şiddetini resmetmeye çalış[tığını]”⁷⁵ belirtirler. Ancak daha sonra “Sıhhat-nâme Literatürü İçerisinde *Destân*’ın yeri” başlığı altında eserin müellifin sadece hastalık ve tedavi sürecinden değil, bunun dışında yaşadığı pek çok olaydan da bahsetmesinden dolayı mevcut sıhhatname literatürü ile önemli ölçüde ayrıştığını belirtirler. Bu nedenle bu eser “bilinen anlamıyla bir sıhhat-nâme niteliği taşımamaktadır.” ve “şekil özellikleri bakımından kasideyi andıran metin (...) bir destan vasfını haizdir.”⁷⁶.

Araştırmacılar önce eserin müstakil bir sıhhatname metni gibi olduğunu söylemişler, sonra ise farklı konulardan da bahsetmesi hasebiyle klasik sıhhatnamelerden farklı olduğunu belirtmişlerdir. Her şeyden önce bir başkasına geçmiş olsun deme amacıyla yazılmaması, şairin kendi hastalık ve iyileşme sürecini kaleme alması bakımından klasik sıhhatnamelerden ayrıldığıнын altı çizilmesi gereken metnin türü ile ilgili net bir karar verilememiş gibidir. Eser klasik sıhhatnamelerden ayrışan/istisnâî bir sıhhatname midir ya da bir destan mıdır, yoksa her ikisi de midir? Bu kararsızlık/belirsizlik Ebû Sehl Numân Efendi’nin bir başka eseri olan *Tedbirât-ı Pesendide*’nin mukaddimesinde söylediklerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Müellif burada -manzum destanında olduğu gibi- çocukluğundan başlayarak hayatıyla ilgili bilgiler vermiş, sonrasında bu hastalık süreciyle ilgili şunları söylemiştir:

Çırk sekiz senesine gelince vâkı’ olan veķâyî’üm gûn-â-gûn zarar u keder ve hücûm-ı⁷⁷
ğumûm ile emrâz-ı mühlikeden ĥafaẓa’llâhu’s-sâmi’in şir-pençe marâzına mübtelâ ve
mecrûĥan nefy ü iclâ ve [ĥalâş] u iĥlâķ olunduğımı müştemil olmağla selefde nefy ü
iclâ olunduğı maĥalde ekdâr-ı bî-şumârdan marâz-ı mezbûra mübtelâ ve ĥalâş olan
târiĥ şâĥibi Şeyĥü’l-İslâm ‘Abdü’l-‘Aziz Efendi merĥumuñ [manzûme-i] Şiĥĥat-nâmesi
[nazîresi] gibi taĥrîr olunan manzûm dâstânımda icmâl-i beyân olunmuşdur.⁷⁸

Görüldüğü üzere yazar kendisi ve destanı ile Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ve sıhhatnamesi arasında bir ilişki kurmaktadır. Zaten destan üzerine çalışan araştırmacılar da bu ifadelerden yola

75 Mehmet Kalaycı – İsmail Alper Kumsar, *Bir Osmanlı Âliminin Çileli Yılları*, s. 81.

76 *Age.*, s. 102.

77 Neşirde “hecrüm” şeklinde okunmuştur. Bunun dışındaki bazı küçük hata ya da eksiklikler de eserin Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 667 numarada kayıtlı nüshasından (Bk. vr. 15a) düzeltildi. İlgili neşirde bulunmayıp söz konusu nüshada bulunan kelimeler köşeli parantez içinde gösterildi.

78 Ebû Sehl Nûman Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide (Beğenilmiş Tedbirler)*, haz. Ali İbrahim Savaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 28.

çıkarak müellifin “*Destân*’ını Abdülazîz Efendi’nin *Sihhat-nâme*’sinden ilham alarak yazdığını belirt[tiğini]”⁷⁹ söyleyip bu iki eser arasındaki benzerlikleri ortaya koymuşlardır. Onlara göre hastalık sürecinde yaşadığı sıkıntıları, bunlara sabredişini, dualarını uzun uzun anlatan, hastalıktan başka bir bahse girmeyen Karaçelebizâde, Arslan ve Gökâlî’nin tespit ettiği diğer sihhatnamelerle söyleyiş ve biçim özellikleri açısından örtüşen bir sihhatname kaleme almıştır. Numân Efendi’nin eseri de kafiye örgüsü, kafiyesi, vezni, redifi, bahsedilen hastalık ve yazıldığı yüzyıl açısından⁸⁰ bu sihhatnameye benzemekle kalmaz Abdülazîz Efendi’nin sihhatnamesinin “neredeysi kopyası mahiyetinde” beyitleri de içerir. Neşirde iki müellifin birbirine benzeyen yedi beyti yan yana verilmiştir.⁸¹

Belirtilenin aksine, Abdülazîz Efendi’nin metninin sihhatnameler içerisindeki alternatif konumundan yukarıda zaten bahsedildi. Ebû Sehl’in eseri ise Abdülazîz Efendi’nin bir eseri içinde yer alan “şihhat-nâmesi gibi”, bir nüshaya göre de “nazîresi” gibi yazılmıştır. Müellif destanında *Tedbîrât-ı Pesendîde*’nin mukaddimesinden de anlaşıldığı üzere yaşamı ve hastalığı açısından kendini özdeşleştirdiği Karaçelebizâde’nin sihhatnamesinin nazım şekli, vezin ve kafiyesini kullanmış, bir başka ifadeyle sergüzeştini onun manzumesini tanzir ederek kaleme alma yoluna gitmiştir. Zira ilk gençlik yıllarında Diyarbakır’da vazife almayı isteyen Ebû Sehl bu isteği gerçekleşmeyince mecburiyetten gittiği ve görev yaptığı şehirlerde, hayatının son yıllarını sürgünde affedilmeyi umarak geçiren Abdülazîz Efendi gibi acı ve sıkıntılar çekmiştir.⁸² Bu anlamda destanın şekilsel ve ilgili bölümde söylemsel olarak örnek aldığı metinden türü bakımından farklılık gösterdiği söylenebilir. Zaten müellif de kendi eseri için sihhatname değil “manzûm dâstân” tabirini kullanmıştır. Üstelik bu şekilde sergüzeştlerini konu alan eserlerinde hastalık/iyileşme süreçlerinden bahseden başka şairler de bulunmaktadır. Örneğin Mîr Alî Rızâ İstolçevî (ö. 1272/1855-1856’dan sonra) *Sergüzeşt-i İstolçevî* adıyla anılan eserinin bir bölümünde gözündeki bir hastalıktan dolayı hastanede tedavi görme sürecini ve sihhate kavuşmasını anlatır ki eser benzer sebeplerle Halûk Gökâlî tarafından sihhatname literatürü dışında değerlendirilmiştir.⁸³ Bu durum gelenekte hastalık/iyileşme sürecinin belli söylem özellikleriyle ele alınması ile ilgili olmalıdır. Tarih kitapları, mukaddimeler, telhisler, ıyadename, sihhatname ve duanamerler gibi otobiyografik anlatılarda/hal tercümelerinde⁸⁴ de bu konunun anlatımında aynı geleneğin izlerine rastlanır.⁸⁵ Dolayısıyla farklı türlerdeki benzer konulu metinlerde veya çeşitli metinlerin ilgili bölümlerinde sihhatnamelerdeki söylem özellikleriyle karşılaşılabilmektedir.

79 Mehmet Kalaycı – İsmail Alper Kumsar, *Bir Osmanlı Âliminin Çileli Yılları*, s. 98.

80 Bu bilgi sehven verilmiş olmalı. Zira müelliflerin ölüm tarihleri arasında yaklaşık bir yüz yıl bulunmaktadır. Ayrıca manzumelerde redif yoktur.

81 Mehmet Kalaycı – İsmail Alper Kumsar, *Bir Osmanlı Âliminin Çileli Yılları*, s. 101-102.

82 *Age.*, s. 16-43.

83 Halûk Gökâlî, “Divan Şiirinde Sihhat-nâmeler”, s. 103-104. Eserin metni ve daha geniş değerlendirmesi için bk. Haluk Gökâlî, “Bir Osmanlı Memurunun Hâl-i Pür-Melâli: *Sergüzeşt-i İstolçevî*”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIII/1, (2004), s. 151-165.

84 Cevat İzgi de Ebû Sehl’in eserini “hal tercümesi” olarak nitelemiştir. Bk. Cevat İzgi, “Numân Efendi, Eğinli”, *DİA*, XXXIII, (2007), s. 235.

85 Eflâkî’nin (ö. 761/1360) Mevlevî büyüklerinin menkıbelerini derlediği eseri *Menâkıbü’l-Ârifin*’de de Mevlânâ’nın (ö.

Kanımca Numân Efendi'nin eseri ne müstakil bir sıhhatname ne de klasik sıhhatnamelerden ayrıışan istisnâî bir sıhhatnamedir. Şair kendi hayat hikâyesini anlatırken hastalık sürecinden de bahsetmiştir. Ancak eserini Abdülazîz Efendi'nin sıhhatname türündeki manzumesiyle aynı vezin, kafiye ve şekilde, başka bir ifadeyle onu tanzir ederek kaleme almayı tercih etmiştir.

Sonuç

Hasta ya da henüz sağlığına kavuşmuş kişilere iyileşmeyi tebrik ya da şifa temennisi için bir başka deyişle geçmiş olsun deme gayesi ile yazılan sıhhatnamelerle ilgili bugüne dek detaylı çalışmalar yapılmış, bunlarda türün biçim, içerik ve söylem özellikleri ortaya konmuştur. Ancak divan, mesnevi, mecmua, tezkire ve müstakil eserler taranmaya devam edildikçe karşılaşılan yeni metinler türle ilgili söylenecek/tartışılacak meselelerin bitmediğini göstermektedir. Bazı araştırmacıların da dikkat çektiği konuların ayrıntılı tartışılması türün özellik, kapsam ve işlevinin daha net ortaya konması, istisnâî durumların belirlenmesi açısından önemlidir. Bundan hareketle sıhhatname türüyle ilgili bazı soru(n)larla ilgili şunlar söylenebilir:

Şimdiye kadar rastlanan “-a şıhhat yaraşur” redifli manzumelerin tümü sıhhatname örneğidir. Sıhhat üzerine söylenmiş gazeller ise bağlamına göre sıhhat konulu manzume ya da sıhhatname olarak nitelendirilebilir. Şairlerin kaside, kıta-ı kebire vb. nazım şekilleri yerine gazeli kullanması, bir tercih meselesi olabileceği gibi böyle bir geleneğin varlığına da işaret edebilir. Zira Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/1390)⁸⁶ yanı sıra klasik Türk edebiyatında Ahmedî, Necâtî, Münîrî, Mihrî, Tâcizâde Cafer Çelebi, Kütahyalı Rahîmî, Bursalı Rahmî, Filibeli Vecdî, Beyânî, Kâmî, Şeref Hanım ve Cerrah Kâmil Efendi'nin gazel biçiminde sıhhatnameleri bulunmaktadır. Zaman içinde divanların gazeliyyat bölümlerinden daha pek çok sıhhatnameye ulaşılabileceği muhakkaktır.

Osmanzâde Tâib ve Abdülazîz Efendi örneğinde olduğu gibi farklı türlerdeki müstakil eserlerin bir bölümünde başlı başına sıhhatname manzumelerine rastlanabilmektedir. Bu durum tespit edilecek sıhhatnamelerin çok daha artabileceğinin işaretidir. Burada altı çizilmesi gereken

672/1273) ölümüne neden olan hastalığı benzer şekilde anlatılır. Buna göre Şeyh Sadreddîn-i Konevî (ö. 673/1274) Mevlânâ'yı hastalığında ziyaret eder ve ona “Tanrı yakın zamanda şifalar versin. Hastalık (ahirette) derecenin yükselmesine sebeptir. İnşallah yakın zamanda tam bir sağlık elde edilir. Mevlânâ hazretleri âlemlerin canıdır. O sağlıklı olmaya layıktır.” gibi dua ve temennilerde bulunur. Muhatapla ilgili benzer sözlerin ve ona edilen duaların sıhhatnamelerde de sıklıkla kullanıldığı malumdur. Dolayısıyla sadece otobiyografik değil biyografik anlatılarda da geleneğin etkili olduğu görülür. Bk. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabcacı, İstanbul 2006, s. 443-444. Bununla birlikte bazı kurgusal mesnevilerde de kahramanların hastalık ya da iyileşme süreçlerinin sıhhatnamelerle benzer söyleyişlerle anlatıldığı görülmektedir. Örneğin Manisalı Câmî'nin (ö. 16. yüzyıl) *Muhabbet-nâme* adlı aşk mesnevisinde kahramanın “sıhhat bulma” durumu anlatılırken şu beyitlere yer verilmiştir:

Cihânun cânsın şıhhat yaraşur

'Azîz-i cânsın 'izzet yaraşur

Seni sağ istemeyen şayru olsun

Hemişe tatlu cândan ayrı olsun (Câmî'i, b. 2927-2928)

Ayrıca bk. b. 2129-2131.

86 Ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, “Cümleliz Sıhhat ile Sağ Olasız: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).

nokta, metnin bir bölümünde yer alan bu müstakil sıhhatnamelerin metnin tümünün türünü belirlemediğidir. Osmanzâde'nin, sıhhatnamelerinden birini gözden geçirip başka bir bağlamda yeniden üretmesi ise sıhhatnamelerin farklı versiyonlarına örnek teşkil eder. Müellifin kırk hadis türündeki eseri muhatabın hastalığı veya iyileşmesi üzerine sıhhatname türü dışında eserler yazılabildiğini göstermesi açısından da önemlidir ki bunun bir diğer örneğini Nahîf'nin naat türündeki muvaşşah kasidesi (K18)⁸⁷ teşkil eder.

Divanlar tarandıkça devlet görevlileri ya da dostlara geçmiş olsun demek için yazılmış metinler dışında şairlerin kendi hastalanma ve iyileşme süreçlerinden bahsettikleri metinlerle de karşılaşmıştır. Bunlar da sıhhatname literatürü içinde ama alternatif metinler olarak değerlendirilmelidir. Cevrî, Aşkî Mustafa, Nedîm ve İhyâ'nın başka zatlar için yazılmış sıhhatnameleri de olduğu düşünüldüğünde bu şairlerin kendi hastalıklarından da aynı gelenek dâhilinde bahsettikleri söylenebilir. Ancak şairler bu defa muhatablarına geçmiş olsun dememekte, çoğunlukla kendi hastalıklarının iyileşmesi temennisinde bulunmaktadırlar ya da daha seyrek de olsa iyileşmeleri üzerine şükürlerini dile getirmekte ve bu olayı muhatablarına ulaşmada vesile olarak kullanmaktadırlar. Şairlerin kendi hastalıkları üzerine yazdıkları sıhhatnamelerin de bu gelenek içinde geniş yer tuttuğu aşikârdır. Tespit edilecek yeni metinlerle bu alternatif metinlerin nitelikleri daha kuşatıcı şekilde ortaya konabilecektir.

Daha önce hastalık ve iyileşme süreçlerinin metnin türünden ve biçiminden bağımsız olarak farklı eserlerde/metinlerde benzer içerik, yapı, söyleyiş özellikleriyle anlatıldığı, dolayısıyla ortak bir söylemin varlığı tespit edilmişti.⁸⁸ Bu makaleyle sıhhatname, ıyadetname, duaname, telhis ve tarih kitaplarının yanı sıra mukaddimeler, otobiyografik ve biyografik anlatılar ile kurgusal mesnevilerde de belirli ölçülerde de olsa bu söylemin kullanıldığı ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı, İstanbul 2006.
- Ahmed Yârî, *Yârî Divânı*, haz. Nurgül Karayazı, ed. Nihat Öztoprak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2013 (e-kitap).
- Ahmet Paşa Divanı*, haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ, Ankara 1992.
- Arslan, Mehmet, "Sihhatnâmeler", *Türkler*, XI, (2002), s. 776-790.
- _____, *Mihri Hâtun Divânı*, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2007.
- Ayan, Hüseyin, *Cevrî – Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1981.
- Aypay, İrfan, *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*, C 1, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- Başpınar, Fatih, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.

87 Bk. Agm.

88 Agm.; Betül Sinan Nizam, "Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadetname ve Sihhatnameler" (yayın aşamasında).

- Bıyık Yapa, Melek, *Aşkî Mustafa Divânı-Edisyon Kritik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Biltekin, Halit, *Vakâ-Nüvis Râşid Efendi ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- Bursalı Rahmî, *Bursalı Rahmî Divânı*, haz. Mustafa Erdoğan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Çanaklı, Oktay, *Hadikatü'l-Mülûk*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Çavuşoğlu, Halime, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- Dikmen, Hamit, *Seyyid Vehbi ve Divanunun Karşılaştırmalı Metni*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 1991.
- Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, No. 667.
- _____, *Tedbirât-ı Pesendide (Beğenilmiş Tedbirler)*, haz. Ali İbrahim Savaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Edirneli Kâmî, *Kâmî Divânı*, haz. Gülgün Erişen Yazıcı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Edirneli Nazmî, *Edirneli Nazmî Divânı*, haz. Sibel Üst, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018 (e-kitap).
- Erdem, Kenan, *Osmanzâde Tâib Simarü'l-Esmâr (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1999.
- Erzen, Mehmet Halil, *İhyâ Divânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012.
- Filibeli Vecdî, *Filibeli Vecdî Divânı*, haz. Hasan Kavruk ve Bahir Selçuk, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Gökâl, Halûk, "Bir Osmanlı Memurunun Hâl-i Pür-Melâli: *Sergüzeşt-i İstoçevi*", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIII/1, (2004), s. 151-165.
- _____, "Divan Şiirinde Sihat-nâmeler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XIV, (2006), s. 101-130.
- Günay, Fatih, "Râşid Mehmed Efendi", *DİA*, XXXIV, (2007), s. 463-465.
- Havlioglu, Didem, *Mihri Hatun-Performance, Gender-bending and Subversion in Ottoman Intellectual History*, Syracuse University Press, Newyork 2017.
- İpşirli, Mehmet, "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri: 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu 3-5 Nisan 1987*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1987, s. 33-42.
- İzgi, Cevat, "Nüman Efendi, Eğinli", *DİA*, XXXIII, (2007), s. 235-236.
- Kalaycı, Mehmet – İsmail Alper Kumsar, *Bir Osmanlı Âliminin Çileli Yılları-Ebû Sehl Nu'mân Efendi*, Hitabevi, Ankara 2017.
- Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA*, XXV, (2002), s. 467-470.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin) 1732*, haz. Nevzat Kaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

- Karapanlı, Gürcan, *Mekki Divanı ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Kaya, Abdullah, *Osman-zâde Ahmed Tâ'ib'in Tuhfetü'l-Mülük Adlı Yazma Eseri, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.
- Kaya, Mahmut, "Kasidetü'l-Bürde", *DİA*, XXIV, (2001), s. 568-569.
- Kaya, Nevzat, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", *DİA*, XXIV, (2001), s. 381-383.
- Kaya Yiğit, Bilge, "18. Yüzyıl Divan Şairi Osman-zâde Tâib ve Sihhat-âbâd Adlı Eseri", *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14-17 Şubat 2019/Yalova) (UBAK) Bildiri Tam Metin Kitabı*, C 3, Doğan Tanıtım-Matbaa-Yayıncılık, Ankara 2019, s. 12-31. ([http://www.ubaksymposium.org/Upload/editor/files/kitap\(4\).pdf](http://www.ubaksymposium.org/Upload/editor/files/kitap(4).pdf) [Erişim tarihi: 01.01.2020]).
- Kıyçak, Özgür, "Osman-zâde Tâib Ahmed'in Sihhat-âbâd'ının Tür Bağlamında Çok Boyutluluğu", *Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (Unesak 2018) 26-28 Ekim 2018 Balıkesir Türkiye Bildiri Tam Metin Kitabı*, C 5, ed. Hülya Gür ve H. Hüseyin Şahan, [y.y.], Ankara 2018, s. 369-384.
- _____, *Sihhat-âbâd-Osman-zâde Tâib Ahmed, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Sihhat-âbâd Adlı Kırk Hadis Şerhi*, Kesit, İstanbul 2018.
- Kuru, Selim Sırrı, "Giriş", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IV: Nazımdan Nesire Edebî Türler (25 Nisan 2008 Bildiriler)*, haz. Hatice Aynur vd., Turkuaz, İstanbul 2009, s. 10-15.
- Kütahyalı Rahîmî, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, No. 535.
- Manisalı Câmî'î, *Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*, haz. M. Esat Harmancı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Mermer, Ahmet, *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2004.
- Muhyiddin-i Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi*, C 3, çev. H. Hüsnî Erdem ve Kıvamüddin Burslan, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1972.
- Münirî, *Münirî Dîvânı*, haz. Ersen Ersoy, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Necatî Beg Divanı*, haz. Ali Nihat Tarlan, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1963.
- Nedîm, *Nedîm Dîvânı*, haz. Muhsin Macit, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Okumuş, Sait, *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Osmanlı Sadrazamları: Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2013.
- Osman-zâde Ahmed Tâ'ib, *Ahmedü'l-Âsâr fi-Tercemeti Meşâriki'l-Envâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, No. 87.
- _____, *Hadis-i Erba'in*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No. 248.
- Onay, A. Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 2004.
- Özcan, Abdülkadir, "Osmanzâde Ahmed Tâib", *DİA*, XXXIV, (2007), s. 2-4.
- Özergin, M. Kemâl, "Râşid", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, (1988), s. 632-634.
- Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, C 2, haz. Abdülkadir Özcan vd., Klasik, İstanbul 2013.

- Sâdâvî, Salih, *Osman-zâde Tâ'ib Ahmed – Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987.
- Saiyaf, Hasan, *Mehâsinü'l-Edeb (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018.
- Sehi Beg, *Heşt Bihîşt*, haz. Halûk İpekten vd., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Selçuk, Bahir, “Yeni Bir Sıhât-nâme: Şehdî'nin Sultan III. Ahmed Sıhât-nâme'si”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, III/2, (2008), s. 604-616.
- Serdaroğlu Coşkun, Vildan, “*Sergüzeştüm Güzel Hikâyetdür*” *Zaîfî'nin Sergüzeşt-nâme'si*, İSAM, İstanbul 2013.
- Sinan Nizam, Betül, “Geçmiş Olsun Dileklerini İleten Mensur ve Manzum Metinler: İyadename ve Sıhhatnameler” (yayın aşamasında).
- _____, “Cümleniz Sıhhat ile Sağ Olasız: Sıhhatname Literatürüne Zeyl” (yayın aşamasında).
- Sona, Fatih, “Klasik Türk Şiirinde Bir Göz Hastalığı: Remed”, *Divanlar Arasında Bir Ömür: Prof. Dr. Ahmet Mermer Armağanı*, Akçağ, Ankara 2018, s. 683-704.
- Sultân Bâyezîd-i Sâni, *Adlî Divânı (Divân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*, haz. Yavuz Bayram, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018 (e-kitap).
- Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ, *Süheylî Divânı*, haz. M. Esat Harmancı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017 (e-kitap).
- Şener, Ahmet, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Telhîsü'n-Nesâyih'i ve Değerler Eğitimi Üzerine Önerileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2019.
- Şeref Hanım (2018), *Şeref Hanım Divânı*, haz. Mehmet Arslan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018 (e-kitap).
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-Vekayii'l-Fudalâ*, C 3, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı, İstanbul 1989.
- Tâci-Zâde Ca'fer Çelebi, *Tâci-Zâde Ca'fer Çelebi Divânı*, haz. İsmail E. Erünsal, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018 (e-kitap).
- Turğut, Murat, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlak-ı Ahmedî İsimli Eseri (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019.
- Türkoğlu, Serkan, *Vakanüvis Râşid'in Sıhhat-âbâd Mesnevisi*, Gece Kitaplığı, [y.y.] 2015.
- Uzun, Mustafa, “Lokman/Türk Edebiyatı”, *DİA*, XXVII, (2003), s. 206-208.
- _____, “Tezkire/Türk Edebiyatı”, *DİA*, XLI, (2012), s. 69-73.
- Uzun, Süreyya, *Üsküdarlı Aşkî Divanı-Tenkitletli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.
- Üzğör, Tahir, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Yekbaş, Hakan, *Sebzî Divanı (İnceleme-Tenkitletli Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2011.
- Yılmaz, Müslüm, *Sehî Bey Divânı (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Yılmaz Çal, Gül, *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeât'ı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme ve Türkçe Kelime Grupları)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2016.

[Yöntem], Alî Cânib, "Re'is-i Şâ'irân 'Osmân-zâde Ahmed Tâ'ib Efendi", *Türkiyât Mecmû'ası*, II, (1928), s. 103-129.